

& Diaconie Parochie

Ben uitgave
van het LKDB

**Jaargang 32
Nummer 3**

September 2019

Historische modellen van Diaconie Deel 4. *De praxis van Diaconie en Caritas*

Jezus als voorbeeld van compassie in het evangelie van Marcus

“Het gaat om vanuit jezelf belangeloos iets te doen voor een ander”

‘Bloempje voor het Goede Doel’ wint Dr. Poelsprijs 2019

De (on)begrepen burger - Ontwikkelingen rond het diaconale werkveld

Inhoud

Ter inleiding	1
Historische modellen van Diaconie Deel 4	2
Jezus als voorbeeld van compassie in het evangelie van Marcus	6
“Het gaat om vanuit jezelf belangeloos iets te doen voor een ander”	14
Parochiële Caritas Instellingen in Fryslân	18
Wij maken de toekomst... samen!	20
De ‘Witte Hesjes’ van Limburg 2019	22
Welkom thuis in Nederland	24
Stress, armoede en schulden	26
Verwonder je en zet duurzame stappen	30
De (on)begrepen burger – Ontwikkelingen rond het diaconale werkveld	32
<i>De 7 + 1 Werken van Barmhartigheid</i> , boekbespreking	36
<i>Sociale nood en christelijk geloof</i> , boekbespreking	38
Agenda & Weetjes	40
Colofon en logo	
Meditatief: <i>En toch: waarom zijn er zoveel...</i>	

Redactioneel

Het tijdschrift *Diakonie & Parochie* gaat in op ontwikkelingen rond diaconie in parochies, Parochiële Caritas Instellingen en katholieke gemeenschappen. Inhoudelijke reflecties, beleidsmatige vergezichten, oogst van conferenties en werkdagen, concrete voorbeelden, interviews met mensen in de praktijk, recensies van relevante boeken vullen de pagina's. Het aantal pagina's per nummer bedraagt minimaal 40. Zo is *Diakonie & Parochie* een praktisch katholiek diaconaal tijdschrift. Voor redactionele contacten: crijns@ziggo.nl

Ter inleiding

Hub Crijns

In dit nieuwe nummer van *Diakonie & Parochie* treft u weer 40 pagina's gevuld met interessant leesmateriaal aan. U wordt aan het denken gezet met het vierde deel van een serie over historische modellen van diaconie en caritas. Waar kunnen we bronnen van en voor compassie vinden? Annette Merz, hoogleraar Nieuwe Testament, neemt ons mee in het evangelie van Marcus. De evangelist presenteert Jezus als het model van compassie, waarop motivatie, leer, en doen wordt gebaseerd. Diaconiewetenschap zoals ze hoort te zijn.

We zetten de serie interviews met diaconale mensen voort met een gesprek met twee bestuurders van de Vincentiusvereniging Nijmegen, die als hoofddoelen heeft armoede verzachten, eenzaamheid erkennen, gezond (leren) eten en samen bewegen. Daar zetten 80 vrijwilligers hun beste krachten voor in.

In dit nummer leest u veel over de praktijk van diaconie en caritas. De Caritas Campagne 'Share the Journey' vertelt ons over hoe we vreemdelingen welkom kunnen heten. We mogen een kijkje nemen in het reilen en zeilen van de PCI's in Friesland en elke PCI blijkt een beleidsplan te hebben. We maken kennis met de genomineerden die meedingen naar de Dr. Poelsprijs 2019 en maken kennis met de winnaar 'Bloempje voor het Goede Doel'. De Sint-Vitusparochie in Leeuwarden heeft de Vitusdag gebruikt om stappen te zetten richting een meer duurzame parochie.

Er zijn verschillende diaconale werkconferenties gehouden. In de impressie over de Sociale

studiedag van het Bisdom Roermond leren we dat we samen de toekomst maken. Het Bisdom Rotterdam organiseerde samen met SchuldHulpMaatje Nederland een werkdag over armoede en schulden. Stress blijkt daarin de belangrijkste emotie. Harm Dane gaf de afscheidsdag van Joke Koolhof in Amersfoort een bijzonder licht door in het kort belangrijke ontwikkelingen in de samenleving te schetsen, die de praktijk van diaconie en caritas omgeven. Inhoudsrijke artikelen met veel handreikingen voor de praktijk van diaconie en caritas.

Twee boekbesprekingen vragen uw aandacht. *De 7 + 1 Werken van Barmhartigheid* lenen zich als kijk- en gedichtenboek uitstekend voor een novene rond barmhartigheid en als je dat wil voor gebed rond de zaligverklaring van Alphons Ariëns. 'Sociale nood en christelijk geloof' is een bundel van christelijke en katholieke bronnen rond sociaal denken en doen. Een mooie bronnenbundel voor wie op zoek is naar achtergronden van sociaal denken en doen. Het nummer sluit af met nieuwtjes, weetjes en het gedicht op de achterpagina.

We hebben zoals veel tijdschriften nood aan vaste lezers. Wij hopen dat u ons tijdschrift trouw blijft. U ontvangt in deze jaargang bij elk nummer een extra nummer om ons te helpen met het werven van nieuwe lezers. Schroom dus niet om er gebruik van te maken.

Over uw leeservaringen stellen wij uw mening erg op prijs. Voor al uw reacties en meningen kunt u terecht bij eindredacteur Hub Crijns. Adres: crijns@ziggo.nl.

Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad
Emmapplein 15, 5211 VZ 's-Hertogenbosch
e-mail: administratie@rkdiaconie.nl

Historische modellen van Diaconie Deel 4 Van de Franse tijd (1795) tot invoering Bijstandswet (1965) - de katholieke armbesturen

Jan Maasen is medewerker Diaconie en Missiesecretaris Bisdom Rotterdam

Aan het eind van de achttiende eeuw waren in Nederland enige duizenden lokale armenzorginstellingen actief: particuliere, burgerlijke en vooral kerkelijke instellingen.

Thuiswonende armen kregen meestal een klein bedrag en brood, soms ook andere levensmiddelen, kleding en brandstof. De hoogte van de uitkering was afhankelijk van het gevoerde beleid, de inkomsten van de instelling en het aantal bedeelden, maar het was altijd te weinig om van rond te komen. Het was bedoeld als aanvulling. Kinderen en ouderen, die waren opgenomen in een instelling, werden volledig verzorgd, maar moesten meewerken, binnen of buiten huis, en hun eventuele verdiensten afstaan.

Acte van indemniteit

De Republiek kende geen landelijke regelingen op het gebied van de armenzorg. Elke stad had haar eigen regels. Om de instroom van nieuwe armen moeilijker te maken gingen steden vanaf het einde van de zeventiende eeuw een 'acte van indemniteit' eisen. Daarin verklaarde de stad van herkomst, dat zij de kosten van de armenzorg zou betalen als de nieuwe inwoner binnen één jaar een beroep deed op ondersteuning. Die termijn werd al snel opgeschroefd tot twee, vier of zelfs vijf jaar. Het terugvorderen van geleverde ondersteuning op de stad van herkomst of het betreffende armbestuur leverde veel problemen op. Daarbij kwamen soms kerk en stedelijke overheid tegenover elkaar te staan. Nu eens wilde een geloofsgemeenschap een belijdend kerklid van buiten graag opnemen, die geweerd werd door

de stad, dan weer weigerde een katholiek armbestuur om armenzorg te vergoeden omdat de betreffende persoon niet met Pasen naar de kerk was gegaan.

Franse tijd: poging tot centralisering

De verhouding tussen kerk en overheid in de armenzorg is een terugkerend thema in deze periode. Dat begon al direct bij de machts-overname door de patriotten in 1795. Zij waren kinderen van de Verlichting en hadden weinig op met christelijke liefdadigheid. Die kweekte maar luiheid. Alleen mensen die fysiek niet konden werken, konden ondersteuning ontvangen. Alle anderen konden beter te werk worden gesteld in pauperfabrieken en werkhuizen. Voor de bestrijding van de armoede verwachtten de patriotten daarnaast veel van onderwijs en zedelijke verbetering van de armen.

In de Nationale Vergadering werd al snel gepleit om de ondersteuning van alle behoeftigen over te laten aan de burgerlijke overheid, en de fondsen van de kerkelijke armenzorg bijeen te voegen in een nationale armenkas. De landelijke armenwet van 1800 ging niet zo ver, maar verklaarde de armenzorg wel tot publieke dienst. Een algemene armenkas zou de armen helpen, die geen beroep konden doen op een kerk. De kerkelijke armbesturen mochten onder toezicht doorgaan met het bedienen van hun armen en moesten opgave doen van hun vermogen. De kerkelijke armbesturen gingen hierin niet mee en de staat had geen geld over voor de algemene armenkas. Dus strandde deze poging tot centralisatie. De wet werd ingetrokken.

Barmhartige Samaritaan beeld door Gerard Bruning in huize Sint Anthonis
[Fotograaf: onbekend]

In het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden (vanaf 1813) bleven de kerkelijke armenzorginstellingen de boventoon voeren. Wel werden de acten van indemniteit afgeschaft en vervangen door de wet op het domicilie van onderstand. Die bepaalde dat na vier jaar verblijf en het betalen van belastingen in een nieuwe gemeente daar hulp gevraagd kon worden. Dat is de eerste landelijke regeling.

Armenwet 1854

In 1848 ontstond overal in Europa onrust vanwege de slechte economische omstandigheden. Nederland kreeg een nieuwe grondwet, waarin de macht van de koning werd ingeperkt en armenzorg onderwerp van staatszorg werd. Nadat een poging van de liberaal Thorbecke was gestrand om een armenwet in te voeren, waarin de staat veel meer zeggenschap had, trad in 1854 de eerste armenwet in werking. Die berustte op drie beginselen:

1. De armenzorg werd overgelaten aan kerkelijke en particuliere instellingen.
2. Dubbele bedeling werd niet toegestaan.
3. Het burgerlijk armbestuur mocht slechts hulp geven bij 'volstrekke onvermijdelijkheid'.

Bij een wetswijziging in 1870 werd de verblijfsgemeente de gemeente, die voor de armenzorg moest zorgen. Dat gold zowel voor burgerlijke als kerkelijke armbesturen. Daarmee kwam een einde aan de wet op de domicilie van onderstand.

Armenwet 1912

De industrialisering vanaf 1870 leidde tot verpaupering van de arbeiders. De bestaande armenzorg kon de groeiende sociale problematiek niet aan. Kerkelijke en particuliere instellingen hadden te weinig inkomsten en vrijwilligers en werkten niet samen, de burgerlijke armbesturen waren niet handen en voeten gebonden. Verschillende pogingen om dit stelsel te vernieuwen stuitten op tegenstand van de kerken. De nieuwe armenwet uit 1912 liet het primaat bij de kerken, maar schafte het verbod op dubbele bedeling af. In de grotere steden kwamen armenraden, waar kerkelijke en particuliere initiatieven aan mee konden doen. Het burgerlijke armenbestuur werd verplicht een register van bedeelden bij te houden. De andere instellingen konden vrijwillig informatie over hun bedeelden verschaffen.

Sociale zekerheid

Onder invloed van de arbeidersbeweging ontwikkelde zich naast de armenzorg een stelsel van sociale zekerheid. De ongevalwet (1901) was de eerste. Daarna volgden de ziektewet (1913 en 1930) en de ouderdomswet (1919). Het werkloosheidsbesluit (1917) en verschillende steunregelingen in de jaren dertig zorgden voor ondersteuning van werklozen. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen er nog andere regelingen: de Ouderdomswet AOW (1956), de werkloosheidswet AWW (1959) en de Bijstandswet (1965). Voor de ontvangers betekenden zij veelal een verbetering van hun situatie: de uitkeringen waren hoger en zekerder. Het belang van de traditionele armenzorg nam hierdoor snel af (van 65% in 1903 tot 10% in 1960). De sociale zekerheidswetgeving verdrong uiteindelijk de kerkelijke armenzorg, maar ontlastte haar ook. Een toenemend deel van de uitgaven van kerkelijke en particuliere instellingen werd via subsidies door de overheid bekostigd.

Afnemend belang kerkelijke armenzorg

Ook binnen de individuele armenzorg nam het belang van de kerkelijke armenzorg af. De hoogte van de uitkeringen verschilde en hing af van het gevoerde beleid, het aantal armen en de inkomsten van de betreffende instelling. Voor het jaar 1930 zijn enige cijfers bekend. Een burgerlijk armbestuur keerde toen gemiddeld 180 gulden uit per gezin, een kerkelijke instelling 100 gulden. De verschillen tussen de kerkgenootschappen waren aanzienlijk. De gereformeerde armenzorg keerde zelfs iets meer uit dan het burgerlijk armbestuur. Dat bedrag was het dubbele van de hervormde uitkering en zelfs vier keer zoveel als katholieke armen ontvingen.

In de loop van de tijd nam ook het percentage ondersteunden af. In 1929 steunde de katholieke armenzorg nog 55% van de katholieke ondersteunden tegen 30% in 1963.

Ruim voor de invoering van de Bijstandswet kwamen de meeste katholieke armen ten laste van de overheid.

Deze cijfers met betrekking tot de hoogte van de uitkering en het percentage ondersteunden laten wel een belangrijke trek van de katholieke armenzorg voor de gehele periode zien: liever een groter aantal katholieken steunen met een kleiner bedrag, dan een deel overdragen aan het burgerlijk armbestuur en de rest meer geven. Die voorkeur heeft alles te maken met de geschiedenis van de katholieken in de Nederlandse samenleving. Enerzijds de trots van een verdrukte minderheid, die nu het kan zo lang mogelijk wil laten zien dat zij haar eigen boontjes kan doppen en haar geloofsgenoten kan onderhouden. Daarbij is de armenzorg niet alleen een manier om armen financieel bijstand te verlenen, maar ook om hen bij de kerk te houden en zo bij te dragen aan hun geestelijk heil. Anderzijds werd ze ingegeven door een zeker wantrouwen tegenover de overheid, die werd gedomineerd door protestanten.

Katholieke armenzorg

Tegen deze achtergrond belicht ik drie soorten spelers op het veld van de katholieke armenzorg nader: de katholieke armbesturen, de religieuze congregaties en de lekenverenigingen. De armbesturen hebben hun wortels in

de Republiek, de andere twee zijn nieuw voor deze periode. In deel 4 komen de armbesturen aan de orde en de twee andere in deel 5.

Katholieke armbesturen

Rijke katholieken hadden al in de zeventiende eeuw in sommige steden initiatieven opgezet om hun arme geloofsgenoten te ondersteunen. Aanvankelijk moest dat semi-clandestien en mocht men geen legaten ontvangen. In de achttiende eeuw kwam hiervoor steeds vaker toestemming. Tot de eerste plaatsen behoorden Hoorn, Delft, Rotterdam (1729) en Leiden (1737). Niet alleen steden kregen katholieke armbesturen. Rond 1780 werden in de Zuid-Hollandse dorpen Zoetermeer en Zegwaart de katholieke armen afgescheiden van het burgerlijk armbestuur. Het Katholiek Armbestuur kreeg eenderde van de inkomsten mee. In veel plaatsen waren in de eerste helft van de 19de eeuw katholieke armbesturen actief, maar niet overal. Melief meldt, dat een aantal parochies in Zeeland en Gelderland geen armbestuur had, of dat alleen de pastoor het armbestuur vormde.

Parochiële armbesturen

De nieuwe grondwet van 1848 leidde niet alleen tot de Armenwet van 1854, maar maakte ook de weg vrij voor het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853. De nieuwe bisschop van Haarlem, Mgr. Van Vree, wilde de katholieke armenzorg onder het gezag van de bisschoppen brengen en voorkomen dat de overheid regulerend zou optreden. Op zijn initiatief stelden de bisschoppen een *Algemeen Reglement voor de besturen der parochiale en andere kerkelijke instellingen van liefdadigheid* (1855) in. Voortaan benoemde de bisschop de bestuursleden en niet het gemeentebestuur. Elke instelling moest ook een bisschoppelijk commissaris als adviseur toelaten in het bestuur.

De invoering van het reglement verliep niet overal soepel. In Nijmegen weigerde het katholieke Armbestuur, dat sinds 1827 actief was en ook een eigen ziekenhuisje en scholen had, zijn zelfstandigheid prijs te geven. Daarop richtte de bisschop van Den Bosch in april 1857 een nieuw R.K. Parochiaal Armbestuur van Nijmegen op voor de vier gezamen-

lijke parochies. Met een beginkapitaal van honderd gulden en de bisschoppelijke zegen ging het nieuwe bestuur van start. Dankzij royale giften, straat- en kerkcollectes kreeg het al snel voldoende armslag om niet alleen de individuele ondersteuning ter hand te nemen, maar ook te starten met een eigen ziekenhuis en scholen. Het oude katholieke Armbestuur bleef nog functioneren tot 1865, maar gaf toen de strijd op.

In Leiden gebeurde iets soortgelijks. Daar werd het katholieke armbestuur bij de invoering van de Armenwet beschouwd als gemeentelijke instelling, terwijl de bisschop van Haarlem het een kerkelijke instelling vond. Die richtte in 1878 een eigen R.K. Parochiaal Armbestuur op. Toen de gemeente de subsidie voor het katholieke armbestuur tussen 1869 en 1888 afbouwde, werd de financiële positie steeds moeilijker. Uiteindelijk leidde dat tot een fusie in 1914.

In beginsel had elke parochie een eigen parochieel armbestuur. In grotere steden bleef de opvolger van het oude katholieke armbestuur vaak als centraal orgaan fungeren voor alle parochies. Door de toenemende verstedelijking breidde het aantal parochies zich uit. Pastoors van nieuwe parochies hadden soms de indruk, dat hun armen achtergesteld werden en wilden een eigen armbestuur hebben. In verschillende steden leidde dat alsnog in de jaren 1910-1920 tot de oprichting van eigen parochiële armbesturen. Zij zorgden voor de bedeling, maar werden gesubsidieerd door de centrale instelling.

De bedeling in de praktijk

Parochiële armbesturen voorzagen niet alleen in eerste levensbehoeften als brood en aardappelen, kleding en brandstof. Ze zorgden ook voor het kleden van arme kinderen voor hun eerste communie en van armen voor hun bruiloft. Het katholieke armbestuur van de Sint Servatius in Maastricht besteedde in 1917 zelfs een vijfde van haar budget hieraan. De inkomsten kwamen uit verschillende bronnen: eigen vermogen, nalatenschappen, giften van welgestelde parochianen en actieve fondswerving. Wekelijks werd een gewone kerkcollecte gehouden voor de armen. Daarnaast waren er tot zes keer per jaar buitengewone of

open-schaalcollectes, meestal na een 'liefdadigheidspredicatie'. Ook werd bij begrafenissen voor de armen gecollec-teerd. In sommige parochies bestond de gewoonte om een huis-aan-huiscollecte te houden op de Quatertemperdagen (bijzondere vasten en gebedsdagen aan het begin van elk jaargetijde. Ze werden in een notitieboekje uit 1879 van het Armbestuur in Woubrugge nader omschreven als de 'Kwaadertempeldagen'). Tegelijk eerste ook toen al concurrentie op de katholieke chari-markt: voor steeds meer bestemmingen werd een beroep gedaan op de vrijgevigheid van de parochianen. Het Parochiaal Armbestuur van Rotterdam deed daarom al in maart 1879 de volgende oproep: "Geloofsgenooten, die de beurs opent om den hongersnood in China te helpen lenigen, die de missie in midden Afrika te hulp komt, die in Noorwegen ondersteunt, die in Algiers uwe gaven verspreidt, die met één woord van de Equator tot de Polen sporen uwer menschevendheid achterlaat, gij zult ons uwe offers niet onthouden ten behoeve uwer arme geloofs- en natuurgenoeten ter instandhouding der Katholieke arme scholen uwer stad." De afgunst van de hedendaagse werkgroepen diaconie op de vele missionaire collectes kent hier een vroege voorloper.

Marco H.D. van Leeuwen, 'Armenzorg en charitas, ca 1800 - 2000. Een historische erfenis', in: Ronald van der Bie en Pit Dehing (red), 'Nationaal goed. Feiten en cijfers over onze samenleving, circa 1800 - 1999', Voorburg, 1999, p.159-178 (en drie onderliggende opstellen).

P.B.A. Melief, 'De strijd om de armenzorg in Nederland, 1795-1854', Groningen, 1955
Martine Wansbeek-Zijbrands, 'De katholieke armen- en wezenzorg in Leiden, 1572-1979', in: 'Jaarboek Dirk van Eck, 2001', p. 41-60.

Jezus als voorbeeld van compassie in het evangelie van Marcus

Prof. dr. Annette Merz is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Protestantse Theologische Universiteit Groningen

Compassie is een thema dat volop in de belangstelling staat, maatschappelijk en ook wetenschappelijk. Dit artikel voegt een historische dimensie bij deze moderne benaderingen.

Ik richt me op “compassie in het evangelie van Marcus” en ga ter inleiding in op de historische inbedding van het spreken over “compassie” in het Nieuwe Testament, in het hellenistische Jodendom (het Jodendom van rond het begin van de jaartelling) en het klassieke denken. Ik vermeld kort de belangrijkste Griekse woorden waarin dit concept beschreven wordt en hun betekenis. Daarna bespreek ik centrale aspecten van compassie in het evangelie van Marcus, rekening houdend met relevante aspecten van de historische context en betrek moderne discussies en onderzoek over compassie hierbij.

Compassie in het hellenistische Jodendom en de klassieke oudheid

Het Nieuwe Testament wortelt in zijn spreken over compassie diep in de tradities van Israël en het bouwt voort op het taalgebruik van het Jodendom van de hellenistische tijd. Er valt in de literatuur van het Jodendom

van de Tweede Tempelperiode een toename te constateren aan emotionele reflectie in het algemeen, en aan aandacht voor compassie in het bijzonder. Een voorbeeld. Spreuken 17:5 bestaat in het Hebreeuwse origineel uit een parallelisme: “Wie een arme bespot, beledigt zijn maker (God de schep-

per); wie zich verheugt over het ongeluk (van een ander), blijft niet ongestraft”. Hier wordt leedvermaak, een van de kwade tegenspelers van compassie, aan de kaak gesteld. In de Septuagintavertaling, de in hellenistische tijd gemaakte Griekse vertaling van het Oude Testament, zien we een karakteristieke toevoeging: “Wie een arme bespot, provoceert zijn maker, wie zich verheugt over de ondergang (van een ander), zal niet ongestraft blijven, maar wie compassie heeft/toont,

zal barmhartigheid ondervinden.”

We komen hier woorden en theologische voorstellingen tegen, die ook in de evangeliën alomtegenwoordig zijn. Ik merk ten eerste op dat de vergelding die de spotter in het Hebreeuwse spreekwoord binnen dit leven zou treffen, zich door gebruik van de toekomstige tijd verplaatst naar het toekomstige gericht, waar God eenieder volgens zijn daden zal berechten. Als Jezus volgens

Mattheüs in de Bergrede zegt: “Gelukkig de barmhartigen (ἐλεήμονες / *eleämones*), want zij zullen (in het gericht) barmhartigheid ondervinden (ἐλεηθήσονται / *eleäthäsontai*)” (Matt 5:7), gebruikt hij precies dezelfde theologische gedachtegang. Joden en Christenen in de oudheid hebben als basisovertuiging, dat het tonen van compassie tegenover de medemens in het eindgericht door God positief in rekening wordt gebracht.

Verder woordgebruik

We zien dat het vocabulaire rond compassie in de toevoeging woorden gebruikt die behoren tot de meest voorkomende in de geschriften van Israël. Het werkwoord *σπλαγχνίζομαι* (*splangchnizomai*), met het bijhorend zelfstandig naamwoord *σπλάγχνα* (*splangchna*), en het werkwoord *ἐλεέω* (*eleëō*), deel van een groot Grieks woordveld rond het zelfstandig naamwoord *ἔλεος* / *eleos* (medelijden/barmhartigheid).

Laten we even stilstaan bij *σπλαγχνίζομαι* / *σπλάγχνα*. In het Klassiek Grieks duidt *σπλάγχνα* de inwendige organen aan, in eerste instantie die van offerdieren, maar ook die van mensen. De actieve werkwoorden *σπλαγχνεύω* (*splangch-neuō*) en *σπλαγχνίζω* (*splangchnizō*) betekenen dan ook het eten van de inwendige organen ter gelegenheid van een offer. Bij de Griekse auteurs als Aristophanes, Sophokles, Aischylus is het idee van de *σπλάγχνα* als zetel van de *passies* aanwezig: toorn, pijn, angst, liefde worden gevoeld in de inwendige organen. Maar een associatie van *σπλάγχνα* en *medelijden* vindt men in het Grieks - op één uitzondering bij Chrysippos na - alleen in de Joods-hellenistische en later in christelijke literatuur. Daar komt ze dan ook in overvloed voor. Het ligt voor

de hand om hier invloed vanuit het Hebreeuws aan te nemen, waar *רַחֵם* (*rachem*) de baarmoeder en *רַחֲמִים* (*rachamim*) de inwendige organen aanduidt. (*Rachamim*) *רַחֲמִים* is vooral in de psalmen en de profeten een vaste metafoor voor de barmhartigheid van God geworden en ook het werkwoord *richam*, “compassie tonen”, wordt meestal met God als subject gebruikt. Daarentegen geldt dat de Griekse wortel *σπλαγχ-* voor zowel menselijke als goddelijke compassie wordt gebruikt. Het werkwoord *σπλαγχνίζομαι* wordt in de evangeliën ook veelvuldig met betrekking tot mensen gebruikt. Het beschrijft dan het bewogen worden door compassie als een sterke lichamelijke reactie.

Voordat we dit gebruik verder verkennen is een korte reflectie over het oudtestamentische beeld van de barmhartige God nodig.

Klassieke oudheid kent geen barmhartige God

Een notie, dat de God van Israël barmhartig is, begaan met zijn volk, vol mededogen met zijn lijden en zelfs barmhartig ten aanzien van zijn zonden, komt in de klassieke oudheid niet voor. Bij Homerus kunnen de goden zo nu en dan wel medelijden tonen, maar medelijden is zeker geen constante

eigenschap van de goden en niet iets waarop mensen een beroep kunnen doen. In de Griekse tragedies tonen de goden zich als meedogenloze toeschouwers van menselijk lijden en pijn. Onder antieke filosofen is medelijden als attribuut van de goden al helemaal geen optie. David Konstan noemt in zijn belangrijk boek *‘Pity Transformed’* drie redenen hiervoor. Ten eerste kan medelijden (*eleos*) onder een zeer invloedrijke defini-

Hongerigen voeden

Dorstigen laven

tie van Aristoteles slechts gevoeld worden door personen die gelijkaardig zijn aan de lijdende persoon. Medelijden wordt slechts gevoeld door hen, die zich met de ongelukkige kunnen vereenzelvigen, die zich voor kunnen stellen, dat hun zelf of hun naasten soortgelijk leed zou kunnen overkomen. De goden daarentegen zijn niet vatbaar voor rampspoed. Ten tweede past het niet bij de filosofische ideeën over de goden die per definitie niet aan gevoelens onderworpen zijn. Ten derde beklemtoonden vooral de stoïcijnen dat in juridische en administratieve contexten de gerechtigheid niet mag worden gedwarsboemd door medelijden. Waar *mensen* niet mochten toegeven aan impulsen van compassie kon dit voor de *goden* al helemaal niet worden toegestaan. Dit brengt ons bij een ander significant verschil tussen klassiek Griekse noties van compassie en de Joods-christelijke overtuiging. Voor Aristoteles was een belangrijke voorwaarde voor het voelen van *eleos* (*medelijden*), dat het lijden onverdiend was. In de Septuginta en het Nieuwe Testament daarentegen is *eleos* volgens Bauer-Danker te definiëren als “vriendelijkheid of zorg die getoond wordt voor iemand in nood”, waarbij de nood niet per se onverdiend hoeft te zijn. Sterker nog: in de genoemde theologische overtuiging dat wie barmhartig is in het eindgericht barmhartigheid zal ervaren, is de nood expliciet gerelateerd aan menselijke schuld.

David Konstan vermeldt dat vanaf de keizertijd de begrippen *eleos* en *misericordia/clementia* ook buiten Joods-Christelijke kring als positieve eigenschappen van Goden en heersers gaan gelden. Er bestaat geen consensus onder oudheidkundigen over hoe dit te verklaren is. Was men het vertrouwen

in de gerechtigheid van goden en heersers verloren en ging men daarom appelleren aan hun compassie? Is het een begrijpelijke reactie tegen de stoïcijnen en hun gereserveerdheid tegenover emoties, een reactie die de waarde van mededogen weer naar voren brengt? Of is het een teken van toenemende invloed van Joodse en later christelijke ideeën op de late oudheid?

Compassie in het evangelie van Marcus

Het evangelie van Marcus is een goed onderzoeksobject, omdat het thema compassie bij hem één duidelijke focus heeft. Marcus heeft één richtpunt: al zijn expliciete verwijzingen naar compassie hebben betrekking op daden van Jezus. Hij toont Jezus als wonderdoener en leraar, gericht op het herstel van lichamelijk letsel en het beëindigen van fysiek lijden, dat veroorzaakt wordt door ziekte, door uitsluiting en door honger. Het beste

boek ‘*Compassion as a Subversive Activity: Illness, Community, and the Gospel of Mark*’ dat ik over dit onderwerp ken, is niet afkomstig van een exegeet of theoloog, maar van David Urion, een Amerikaanse arts en Episcopaaal christen, die zijn dagelijkse zorg voor kinderen met neurologische stoornissen reflecteert en in gesprek brengt met de genezingsverhalen van het Marcusevangelie. Wat zijn de hoofdcontouren van het beeld van de compassievolle Jezus zoals Marcus hem schetst, en hoe hangt dit beeld samen met

zijn boodschap? Volgens het eerste programatische hoofdstuk zijn Jezus’ daden van compassie kenmerken van de komst van het koninkrijk van God in het hier en nu. In dit eerste hoofdstuk laat Marcus zien wie Jezus is, wat zijn boodschap is en hoe hij deze boodschap bij de mensen brengt. In

zijn doop en verzoeking zien we wie Jezus is, namelijk de met de geest van God begiftigde, geliefde “Zoon van God”, de heer over Satan, wilde dieren en engelen. Marcus 1:14v. vat Jezus’ taak en de kern van zijn boodschap als volgt samen: Jezus is profeet van het evangelie van God. Hij verkondigt het aanbreken van het *eschaton*, de verwachte eindtijd: “de tijd is vervuld, en het koninkrijk van God is ophanden. Keert om en gelooft in het evangelie (de goede boodschap)”. Vervolgens zien we hoe Jezus deze centrale boodschap bij de mensen brengt: hij roept vier vissers om hem na te volgen en om als “mensenvissers” in zijn opdracht te delen (1:16-20). Hij verkondigt in de synagoge zijn boodschap die iedereen verstoort laat staan en die een eerste dramatische krachtmeting provoceert met de machten van het kwaad in de gestalte van een onreine geest (1:21-28).

De mare van Jezus’ “nieuwe leer in volmacht (Grieks: *exousia*)” (1:27) en van zijn macht om de onreine geesten te onderwerpen verspreidt zich razendsnel, en nog op dezelfde dag geneest hij in Kapernaüm eerst de schoonmoeder van Simon, dan velen “die er slecht aan toe waren”, die “aan alle mogelijke ziektes leden” en drijft hij vele demonen uit (1:29-34). De volgende dag vertrekt hij met de discipelen om overal in Galilea in de synagogen te onderwijzen en demonen uit te drijven (1:35-39). Deze eerste fase van het optreden van Jezus eindigt in 1:40-45 met de genezing van een melaatse, waarbij voor het eerst de rol van compassie bij het genezen expliciet benoemd wordt: de zieke vraagt om hulp, Jezus wordt van medelijden vervuld en geneest hem. We kijken later meer in detail naar deze tekst, en volgen eerst de grote lijnen.

De volmacht van Jezus

Jezus’ optreden is gekenmerkt door *exousia*, volmacht, en deze volmacht heeft twee dimensies: macht-spraak (het leren in volmacht) en macht-daad (het uitdrijven van demonen en genezen van zieken). Deze horen in de context van Joodse eindtijdverwachtingen bij elkaar, want het is volgens de profeet Jesaja een kenmerk van de heilstijd dat zieken worden genezen én dat aan de armen de goede boodschap wordt verkon-

digd (Jesaja 26:19; 29:18; 35:5-6; 42:18; 61:1). De twee dimensies van Jezus’ volmacht weerspiegelen zich in het feit, dat in het Marcusevangelie sterke uitdrukkingen van compassie verbonden worden aan genezingen door Jezus (in 1:41; 5:19; 9:22; 10:47-48), en een keer ook aan zijn leer. In 6:34 lezen we: “34 En toen Hij uit het schip ging, zag Hij een grote schare en werd met ontferming over hen bewogen, omdat zij waren als schapen, die geen

herder hebben, en Hij begon hun vele dingen te leren.” (Mc. 6:34 NBG) Het medelijden strekt zich vervolgens nog verder uit, namelijk tot het gebrek aan voedsel: er volgt op de leer een eerste wonderbare spijziging. In 8:2 is het zelfs zo dat het medelijden van Jezus direct gekoppeld wordt aan de honger van menigte. Wie daar in de woestijn aan tafel samenkomen wordt duidelijk uit de symbolische 12 en 7 manden aan overgebleven brokken, die achteraf ingezameld worden: dat zijn bij de eerste spijziging het eschatologische, vernieuwde Israël en bij de tweede de gelovigen uit de volkeren. Daarover straks meer.

Naakten kleden

Zieken bezoeken

Samengevat: het koninkrijk van God wordt in het Marcusevangelie present in het hier en nu, waar mensen de nabijheid van God voelen in aanspraak, genezing en een overrijke gezamenlijke maaltijd. Compassie is de drijfveer die Jezus ertoe brengt, te verkondigen, te genezen en mensen aan tafel te vragen.

Compassie in het evangelie van Marcus: het relationele aspect

Laten we nu kijken naar het relationele aspect van de ontmoeting tussen Jezus en de hulpbehoevenden, en naar de rol van compassie hierin. "40 Er kwam een melaatse op Hem af, die om hulp vroeg. Hij viel op zijn knieën en zei: 'Als U wilt, kunt U me rein maken.' 41 Diep ontroerd stak Hij zijn hand uit en raakte hem aan. 'Ik wil het, word rein', zei Hij. 42 Meteen verdween zijn melaatsheid, en hij werd rein." (Mc. 1:40-42 W95)

De melaatsengenezing in Mc 1:40-45 is een klassiek synoptisch wonderverhaal, dat vooral gekenmerkt wordt door wederzijdse toenadering. De zieke komt naar Jezus toe en spreekt zijn vertrouwen uit in de macht van de wonderdoener; Jezus wordt met ontferming bewogen en raakt de melaatse aan; daarna bevestigt hij, dat hij inderdaad willens is om de kwaal weg te nemen, geeft een bevel ("word rein") en het wonder geschiedt. Omdat het om een melaatse gaat, die men onder geen enkele omstandigheid mocht aanraken, is

de volgorde van handelingen hier erg belangrijk. De man komt zo dicht bij Jezus als met zijn aandoening maar toelaatbaar is. Lichamelijk contact is onmogelijk, maar "hij komt binnen" bij Jezus door zijn uitspraak van vertrouwen: "Als U wilt, kunt U mij rein maken." Hij smeekt hem om de barrière die hem van de gewone mensen scheidt, weg te nemen. Jezus laat zich aanraken door zijn nood en door

Vreemdelingen herbergen

zijn vertrouwen, hij voelt compassie. Als direct gevolg hiervan maakt hij fysiek contact en breekt daarmee de onzichtbare scheidsmuur af, die bestaat tussen de onaanraakbare en alle niet-melaatsen. Het wonderwerkende woord bevestigt wat al door wederzijdse toenadering en het in vertrouwen aanraken gebeurd is. In andere wonderverhalen wordt dit door Jezus onder woorden gebracht in zijn uitspraak: "Je vertrouwen heeft je gered." Of: "alles is mogelijk voor wie vertrouwen heeft/geloofd."

Hoe belangrijk dit zich wederzijds in vertrouwen openstellen is, laten verhalen zien, waar dit niet of niet direct gebeurt. In Marcus 6:1-6 wordt verteld, dat de verkondiging van Jezus in de synagoge van Nazareth op ongeloof stuit. Men is niet ontvankelijk voor de leer en de machtige daden van een voormalige dorpsgeenoot. Daarom, zo lezen we in 6:5, kon hij daar geen enkele wonderdaad doen.

Het overwinnen van grenzen en een vrouwelijke heldin

Aan de kant van Jezus gaat het ook een keer bijna mis. Er komt een Griekstalige vrouw bij hem, een dame van Syro-Fenicische afkomst uit de stad Tyrus, een niet Joodse, die toch bereid is, haar angst voor het onbekende opzij te zetten en voor de genezing van haar dochter bij de voeten van een Joodse wonderdoener neer te vallen. Jezus laat in eerste instantie geen compassie zien, integendeel, hij behandelt haar afschuwelijk en maakt de kloof tussen hen zo breed dat hij onoverbrugbaar lijkt. Zij, die om genezing voor haar kind vroeg, krijgt te horen, dat hij zijn brood, bestemd voor Joodse kinderen, niet voor de honden mag gooien (Mc. 7:27).

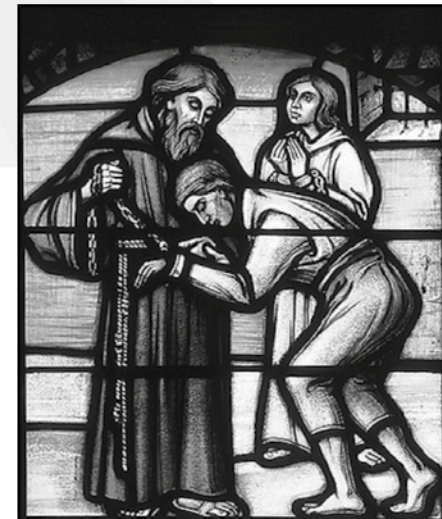
In dit verhaal is de vrouw de heldin van de compassie, want zij toont begrip voor zijn afwijzing. Als hond bestempeld laat zij juist haar menselijke verbeeldingskracht en scherpzinnigheid zien. Zij dient Jezus van repliek door het door Jezus gebruikte beeld van de honden over te nemen en verandert het plaatje zo, dat het een wereld toont waarin zij allebei tot hun recht kunnen komen. Hij mag haar dochter, als het dan moet, een "hond" blijven noemen, als zij maar iets krijgt van de kruimels die onder de tafel vallen (7:28). Eigenlijk spreekt zij hem aan op de compassie die mensen voor alle medeschepselen kunnen voelen, en op de overvloed aan gaven waarvan God hem heeft voorzien. Er heerst helemaal geen tekort aan brood. Men moet alleen ruimte maken aan tafel. Jezus laat zijn bewondering horen voor haar antwoord en weigert niet langer om haar dochttertje op te nemen in de kring van degenen voor wie hij compassie voelt en genezing bewerkt. Hiermee is een principiële doorbraak bereikt, de toekomstige gemeente

uit de heidenen komt anticiperend in beeld. Het is dan ook zeker geen toeval, dat Jezus na de ontmoeting met de Syro-Fenicische vrouw aan de overkant van het meer van Galilea, in het gebied van de Decapolis, een tweede spijziging van 4.000 mensen houdt en dat er deze keer niet 12 maar 7 manden met brood overblijven.

Compassie en taboe

De evangelist Marcus betoont zich met zijn verhalen van compassie en het overwinnen van belemmeringen voor mededogen een psychologisch fijnzinnig schrijver en een socioloog *avant la lettre*. Melaatsen zijn een sterk gestigmatiseerde groep, ze roepen

walging op en angst voor besmetting. De Syro-Fenicische vrouw is in de ogen van een Joodse man dubbel minderwaardig: als heiden en als vrouw. Bovendien wordt ze met extra scherpe afgunst bekeken als vertegenwoordigster van de rijke *Herrenklasse* in de stad, die de Joodse plattelandsbevolking uitbuitte en hen door al het graan op te kopen nog van het laatste stukje brood beroofde, zodat de Joodse kinderen vaak genoeg honger leden. De bezetene uit Marcus 5, die in de rots-

Gevangenen vrijkopen

graven huist en door demonen gekweld tot zelfverminking aangezet wordt - demonen, die de naam van de buitenlandse bezetters dragen ("legioen") - is van alle menselijke gemeenschap vervreemd. Juist bij het lijden van deze gemarginaliseerde personen toont zich Jezus betrokken. Het effect hiervan op lezers van alle tijden is een appel, om de eigen grenzen van mededogen en betrokkenheid te onderkennen en te verleggen.

De beelden van de Werken van Barmhartigheid zijn glas-in-lood ramen door een onbekend kunstenaar, aanwezig in de koorgang van de Kerk in Huize Sint Anna te Heel (Limburg). Dit huis voor gehandicapte meisjes en vrouwen is gestart door de congregatie der Kleine Zusters van de Heilige Joseph. Fotograaf onbekend.
<http://www.glasmalerei-ev.de/pages/b233/b233.shtml>

David Urion legt in zijn boek de vinger scherp op deze zere plek. In allerlei voorbeelden spreekt hij over zijn patiënten, die vaak geen plek in de gemeente vinden omdat hun aandoening als vreemd of afstotend ervaren wordt, of omdat hun kwetsbaarheid zo confronterend is, dat de gemeenteleden er niet mee om kunnen gaan. Hij wijst ook op de globale dimensie - zeer terecht, want de gerechtigheid van het koninkrijk van God kent geen eigen-land-eerst politieke strategie. Ik citeer: "Elke dag bieden wij minder dan de kruimels onder onze tafel aan, aan een lijdende wereld. Hiv/Aids zijn in de ontwikkelde wereld misschien een behandelbare ziekte, maar in Afrika, Azië en de Caraïben sterven er dagelijks enorme hoeveelheden mensen aan. Deze mensen zijn onze broeders en zusters. Elke dag lijden er miljoenen aan malaria, en duizenden sterven eraan. (...) Op het moment van onze doop hebben we beloofd dat we alle krachten van het duister zouden weerstaan, dat we zouden vechten tegen de krachten die corrupt zijn en Gods schepping vernietigen. We kunnen niet gemakkelijk bij deze beloften weglipen. (...) Hoe we ook kunnen proberen de vraag te vermijden, de Syro-Fenicische vrouw zit op ons te wachten, met haar door een demon bezeten kind."

Alle compassievolle daden van Jezus in het Marcusevangelie zijn gericht op het herstellen van beschadigde gemeenschap of het creëren van gemeenschap. Hij raakt de melaatse aan nog voordat de priester, de bewaker van de door de reinheidswetten gedefinieerde grenzen van de groep, hem rein heeft verklaard. Hij eet met de tollenaars en zondaars nog voordat zij officieel boete hebben gedaan, en vergelijkt dit met zijn genezingen door te zeggen dat de gezonden geen

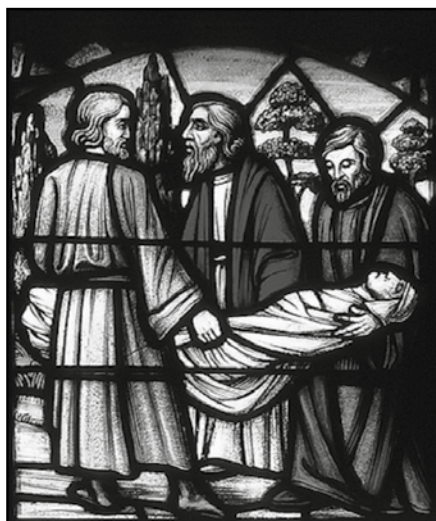
arts nodig hebben. Jezus' programmatische solidariteit met de zwakken is als een subversieve politieke strategie te beschrijven. Compassie als tegengif tegen het gebruikelijke hanteren van grenzen. In het moment van compassie is gedeelde menselijke kwetsbaarheid sterker dan alles wat mensen scheidt.

Menselijke barmhartigheid en de rol van God

En waar is God in dit plaatje? Omdat de evangelist alle daden en uitingen van compassie aan Jezus toeschrijft, raakt Gods compassie in het Marcusevangelie bijna buiten beeld. Marcus 5:19 is de enige veelzeggende uitzondering. Jezus stuurt de genezen man van Gerasa naar zijn familie met de opdracht:

"Ga naar huis, naar jouw eigen mensen, en vertel hun wat de Heer voor jou heeft gedaan en hoe hij zich over jou heeft ontfermd". De voormalige bezetene gehoorzaamt, maar met een significante verandering: hij verkondigt in de Dekapolis wat Jezus voor hem heeft gedaan (5:20). Volgens Marcus zijn God en Jezus niet identiek, maar Jezus bemiddelt de barmhartigheid van God en waar Jezus' daden verkondigd worden, wordt de God van Israël verheerlijkt. Marcus 5:19-20 wijst op een centraal theo-

retisch en theologisch inzicht: het is altijd een kwestie van interpretatie, aan wie wij een compassievolle handeling van onszelf of anderen toeschrijven. Is het ons eigen genetisch bepaalde en door socialisatie verworven vermogen, de ander bij te staan vanuit gedeeld menselijk eigenbelang? Of is het een transcendente kracht, in Joods-christelijke termen: de barmhartigheid van God, die werkzaam is, een kracht die de menselijke beperktheid verre overstijgt? Zou het kunnen dat wie zich verbonden weet met

Doden begraven

een transcendente krachtbron meer kracht ter beschikking heeft? Een wetenschappelijk experiment kan geen sluitende objectieve antwoorden op zulke vragen geven. Hier moet iedereen zijn of haar eigen ervaringsdeskundige zijn. Marcus is in ieder geval het evangelie waarin Jezus' daden van barmhartigheid voorop staan en het praten erover bijna volledig achterwege blijft. Onderlicht over compassie is ook uitgebreid in de evangeliën van Mattheüs en Lucas te vinden, waar dit onderwerp een belangrijk onderdeel van Jezus prediking is. Denk aan voorbeelden van compassie in gelijkenissen zoals de barmhartige Samaritaan (Lucas 10) of de barmhartige vader (Lucas 15), maar ook aan de waarschuwendende parabels van de koning die eerst gratie verleende aan een schuldenaar en deze weer introk als de schuldenaar op zijn beurt genadeloos was (Matt. 18) en het verhaal van de rijke man den Lazarus (Lucas 16).

Moderne discussies over compassie en het Nieuwe Testament

Als er iets te leren valt uit hedendaagse discussies over compassie en mededogen, dan is het in mijn ogen inzicht in de plooibaarheid van de menselijke natuur, de plasticiteit van het menselijk brein aan de ene kant, en de gevoeligheid voor situationele invloeden aan de andere kant. De sociaal-psycholoog Philip Zimbardo leidde 45 jaar geleden het beroemde Stanford Prison Experiment, waarin normale studenten in sadistische gevangenisbewakers veranderden. Sindsdien deed hij onderzoek naar de omstandigheden die een meedogenloze omgang met de medemens bevorderen. In de laatste jaren heeft hij zich toegelegd op het beschrijven van strategieën, die juist helpen weerstand te bieden tegen sociale systemen en omstandigheden, die compassie verstikken. Hij beschrijft tien strategieën, waarvan ik ter afsluiting drie wil noemen omdat zij m.i. seculiere versies vormen van houdingen die in de Joods-christelijke beoefening van compassie centraal staan.

Wie in staat is fouten toe te geven, om vergiffenis te vragen en uit zijn fouten te leren, is veel minder vatbaar voor het gevaar,

steeds verder door te gaan met problematisch gedrag om cognitieve dissonantie te verminderen, aldus de eerste constatering van Zimbardo. De centrale rol die het verlenen en ontvangen van vergeving als uiting van compassie in de evangeliën heeft, is vanuit dit psychologisch perspectief zinvol en kan mogelijk escalaties voorkomen. De andere twee strategieën behandel ik samen. Zimbardo laat zien hoe belangrijk het is dat het individu bewust verantwoordelijkheid aanvaardt voor zijn of haar handelen, en dat het eigen handelen in een perspectief ziet dat verleden en toekomst insluit. Christenen bezitten een onuitputtelijke schat aan tradities, die compassievol handelen verbeelden en aanmoedigen. Ik heb in dit artikel een klein deel daarvan kunnen bespreken. Het eschatologisch perspectief in zijn twee gestalten, als verwachting van het koninkrijk van God en als individueel gericht, kan zeker bijdragen aan verantwoordelijk handelen in het hier en nu. Het zet dit handelen in perspectief van een toekomst die ertoe doet, en houdt het individu verantwoordelijk voor zijn of haar daden. Voor het geworteld zijn in een verleden, dat als correctief kan werken, geldt het volgende. Het voorbeeld van Jezus in zijn compassievol handelen, de gelijkenissen die als leerschool van compassie niet te evenaren zijn, de overtuiging ten slotte, dat in Christus God zelf mens is geworden en het lijden van de wereld deelt, dit alles is ons onvergankelijk kostbaar bezit, dat alleen maar meer wordt als wij het delen. Laten we daarom onze eigen erfenis op waarde schatten en waar dit zinvol is in een vruchtbaar gesprek brengen met wat het moderne onderzoek naar compassie ons aanreikt.

Dit artikel is een door Mark de Jager bewerkte editie van de rede die prof. Dr. A. Merz heeft uitgesproken bij de Dies Natalis van de PThU op 6 december 2016. Engelse citaten zijn door hem vertaald in het Nederlands.
http://theoluniv.ub.rug.nl/72/1/MerzA_Compassieindeevangelien_6dec2016.pdf

“Het gaat om vanuit jezelf belangeloos iets te doen voor een ander”

Het diaconaal interview is met voorzitter **Linda van Aken** en penningmeester **Frits Jans**, het dagelijks bestuur van de Vincentiusvereniging Nijmegen.

Linda van Aken is vanuit haar vrijwilligerswerk met en voor mensen in armoede en in eenzaamheid terecht gekomen bij de Vincentiusvereniging Nijmegen. Zij is een bevlogen duizendpoot met een zeer sociaal hart.

Stilstaande trein in beweging brengen

Toen zij vijf jaar geleden bij het bestuur kwam, functioneerde de Vincentiusvereniging meer als een fonds, dat mensen hielp, die door hulpverleners werden voorgedragen. Er waren weinig of geen activiteiten. Het leek meer op een stilstaande trein op een dood spoor. Het toenmalige bestuur ging

afscheid nemen vanwege leeftijd en Linda heeft stappen ontwikkeld om geen fonds meer te zijn, maar het geld te gaan besteden aan vrijwilligers, activiteiten en mensen in armoede en eenzaamheid. “Als je activiteiten organiseert kom je in contact met mensen en komen mensen op je af. Daar moet je het van hebben om verder te komen.” Linda heeft in het ontwikkelen van haar plannen veel steun gekregen van de toenmalige landelijke coördinator van de Vincentiusvereniging Nederland Marsja Putmans. Linda heeft met haar enthousiasme, voortvarendheid en tomeloze energie de stilstaande trein weer in beweging gekregen. Al doende kwamen er bestuurders

Frits Jans heeft in de commercie gewerkt en is van daaruit in de OndernemingsRaad van een groot bedrijf terecht gekomen. Van daaruit is hij voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Medezeggenschap geworden. Hij is drie jaar geleden door Linda benaderd om penningmeester te worden en is er met veel enthousiasme ingestapt. Met name omdat er kansen waren om het huidige gebouw, waar de Vincentiusvereniging haar activiteiten ontplooit, in eigendom te verwerven.

bij, die haar visie deelden, zoals Frits Jans. Het bestuur telt nu zes bestuurdersleden. Het aantal vrijwilligers is met het aantal activiteiten en projecten toegenomen. Nu vormen 80 vrijwilligers het hart van de Vincentiusvereniging Nijmegen, waarvan 30 de harde kern vormen. Dat zijn de mannen en vrouwen die gastheer en gastvrouw zijn in de huiskamer, de vrijwilligers in de 50 cent winkel, de koks in de keuken, de schoonmakers, de boodschappers, de vrijwilligers voor het fietsenproject, de klusjesmensen voor binnen en buiten en de vrijwilligers voor het onderhoud van de tuin en de buurtmoestuin. Aan al die activiteiten doen elke week ruim 800 mensen mee. In en rond het Vincentiushuis in Nijmegen in de wijk Lindenholt gebeurt heel veel dat je kan omschrijven als het concreet maken van de Werken van Barmhartigheid.

Eat en Meet

Linda van Aken is vijf jaar geleden vanuit de contacten met de Agnes parochie begonnen met het kookproject *Eat en Meet*. Het doel is om voor een grotere groep mensen uit de buurt tegen een geringe prijs een goed driegangenmaaltijd te serveren, waarbij goed eten, samenzijn en contact belangrijk zijn. In *Eat en Meet* werken de Vincentiusvereniging Nijmegen, de Kerk van de Nazarener en de Agnesparochie (nu deel van de parochie H. Stefanus) samen. Iedere eerste vrijdagavond van de maand kunnen de 60 tot 70 deelnemers voor een schappelijk prijsje genieten van een drie-gangen maaltijd. Men is erop uit om eenzaamheid, die vaak het zusje is van armoede en ongezond eten, het andere familielid van armoede, tegen te gaan en mensen uit geheel Nijmegen, die elkaar normaal niet ontmoeten, bij elkaar te brengen.

De wijk Lindenholt

Lindenholt is een wijk in het westelijk gedeelte van Nijmegen. Vanaf 1977 is het stadsdeel tot ontwikkeling gekomen. Veel laagbouw en groen markeren de straten. De sociale woningbouw vormt het grootste deel van de wijk, inclusief de portiekflats. Naast gezinnen met eigen huis, auto, en tuin kent de wijk veel asielzoekers, tienermoeders, gezinnen met een uitkering, alleenstaande ouderen. De laatste jaren verhuizen veel mensen uit andere delen van Nijmegen naar Lindenholt. Het is niet helemaal een doorsnee van de Nijmeegse bevolking en dus kent de wijk alle sociale problematieken die in een wijk voorkomen. Armoede, schulden, slechte gezondheid,

niet goed eten, eenzaamheid, weinig bewegen zijn kenmerken van veel inwoners in de wijk. Recente cijfers leren dat deze sociale problematieken nu meer voorkomen in Lindenholt dan elders in Nijmegen. Daarnaast heeft de crisis na 2008 gezorgd voor het verdwijnen

van sociale voorzieningen, zoals buurthuizen, speelplaatsen, bibliotheek, speel-o-theek. Frits Jans: “Als er iets in de wijk verdwijnt ontstaat bij mensen de behoefte om iets ervan voort te zetten. Vaak zie je dat dan terugkomen in de activiteiten van de Vincentiusvereniging. Toen de bibliotheek ging sluiten hebben we een boekenboom gestart. In de eikenbomen op ons pleintje voor het huis is nu een ruilkast voor boeken.”

Een van Linda's projecten heet de 50 cent winkel, gevestigd aan de Voorstenkamp. “Dit is een kleine winkel waar mensen spullen kunnen brengen. Die zoeken wij uit en verkopen dan alles voor 50 cent. Tevens krijgen de bezoekers hier gratis koffie en thee. Ook doen we hier soep met je burens en

“Pay it forward gaat over insluiten, iedereen doet ertoe”

soms maaltijden met andere groepen. Deze ruimte is ons ter beschikking gesteld door de woningbouwverenigingen. Ook zij vinden sociale cohesie belangrijk. Met de opbrengst van de winkel kunnen wij diverse activiteiten organiseren.”

Pay it forward

De missie die Linda van Aken, haar medebestuurders en de vele vrijwilligers uitdragen vanuit de Vincentiusvereniging is dat ieder mens telt. Dat is ook het motto van de zusterverenigingen in het land en de internationale Society of Saint de Paul, die actief is in 148 landen over de hele wereld met bijna een miljoen leden. “Het gaat om vanuit jezelf belangeloos iets te doen voor een ander. Het idee van *Pay it forward* spreekt me erg aan en wordt door ons voortgezet. Doe belangeloos iets voor drie mensen en vraag hen alleen om in ruil voor wat ze gekregen hebben zelf iets voor drie anderen te doen. Zo ontstaat er een kring van mensen, die anderen erbij halen. *Pay it forward* gaat over insluiten, iedereen doet ertoe, iedereen doet mee. Elk mens telt. In de Vincentiusverenigingen zijn de hoofddoelen armoede bestrijden, eenzaamheid bestrijden, gezondheid verbeteren, samen meer bewegen. In Nijmegen hebben we die doelen omgezet naar armoede verzachten - want bestrijden wil zeggen dat je bereikt dat er geen armoede meer zou zijn en dat is wel erg idealistisch - eenzaamheid erkennen, gezond (leren) eten en samen bewegen, jong en oud. Nu we over een eigen huis beschikken kunnen we aan al die vier doelstellingen werken, op een praktische manier met veel kleine activiteiten en initiatieven.”

Eigen huis

Frits Jans vertelt dat “in de wijk Lindenholt een groot gebouw van de Kinderopvang Nijmegen (KION) stond waar geen activiteiten meer plaats vonden. Wij kregen dit gebouw op het oog en na gesprekken met diverse sponsors konden wij het gebouw in oktober 2018 betrekken. Met behulp van veel sponsors konden wij het gebouw aanpassen richting onze activiteiten. Zoals de keuken, het restaurant, het sportgedeelte, de 50 cent winkel. In het restaurant verzorgen wij diverse activiteiten, zoals ontbijt (nieuw project voor kinderen die zonder ontbijt naar school gaan). Tevens gaat er ons nieuwe project ‘Het Kinderrestaurant’ starten in samenwerking met de Stichting Preventie en Innovatie Gezondheidszorg (SPIG). Met het project kunnen kinderen samen boodschappen doen, samen menu bedenken, samen groenten uit onze moestuin halen, samen koken en tenslotte samen eten met de ouders en ander gezinsleden.”

Linda van Aken vult aan: “Tevens verzorgen wij vanuit ons nieuwe huis het Rugzakjes project, het Sinterklaasfeest voor de kinderen, sport en dans onder deskundige begeleiding tegen gereduceerd tarief. In onze huiskamer is iedereen welkom voor gratis koffie en thee, een praatje een luisterend oor van onze vrijwilligers. Ook nieuw is onze ruilkast. Mensen kunnen van het teveel in het voedselbankpakket of hetgeen ze niet willen ruilen met iets wat ze wel kunnen gebruiken. Deze ruilkast is een initiatief van een van onze vrijwilligers. In ons winkeltje verkopen wij alle producten voor 50 cent. We beschikken over een groot assortiment van kleding tot huishoudelijke artikelen, Cd’s, schoenen, sieraden, enz.. We houden de prijzen bewust laag. Tien dubbel-

tjes is in opbrengst gelijk aan vier kwartjes, maar je hebt wel zes mensen meer geholpen. En daar gaat het ons om.”

Frits: “De keuken is nu het hart van veel activiteiten in ons gebouw, van de lunch tot de kerstmaaltijd en de vrijwilligersavond aan het einde van het seizoen. We hebben een eigen wasruimte en wasdroger. En we hebben zes ruimtes voor opslag. Zo’n gebouw geeft aan activiteiten en vrijwilligers een eigen plaats, zodat allen deel kunnen nemen van de samenleving die er in groeit.”

Ontmoeting, gezond eten, beweging

Linda van Aken geeft aan dat “de kern van de activiteiten van de Vincentiusvereniging draait om ontmoeting tussen mensen, verstrekken van gezond eten en de mogelijkheid tot bewegen. Mensen met lage inkomens of mensen in eenzaamheid hebben contactmogelijkheden nodig zonder of geen kosten te maken, eten vaak niet gezond en bewegen te weinig. Met onze huiskamer, die dagelijks open is op werkdagen van 10-12 uur en van 13-16 uur geven we de mogelijkheid om binnen te lopen en met elkaar te praten. Onze gastheren en vrouwen zorgen voor drankjes en sfeer. Elke avond is er een maaltijd. Vaak verwijzen hulpverleners mensen door voor de dag-hap. Met groepen zijn er ook momenten om te leren koken, met jongeren, alleenstaande moeders, ouderen. Zo is er soep met de burens en koken met kinderen. Onze nieuwste activiteit is de moestuin, waar mensen al doende iets leren over gezond eten. In de avond zijn er ook kleinere groepjes om te sporten of te bewegen. We hebben leraars die tegen een lage prijs de lessen geven. Samen bewegen geeft ontspanning en vormt gemeenschap. We willen in de toekomst onze 50 cent winkel verdelen over verschillende ruimtes van het huis. Die inloop is belangrijk. Vaak komen mensen eerst in de winkel voordat ze de stap zetten naar de andere activiteiten. Vooral kleding is heel belangrijk. In ons huis hebben we een vaste groep van ongeveer 30 vrijwilligers, die deze activiteiten begeleiden.”

“Van activiteiten en mensen moet je het hebben om verder te komen”

Aandacht bij vakantie, Sinterklaas en Kerstmis

Linda van Aken: “Andere vrijwilligers helpen mee met activiteiten, die eens per jaar gebeuren, zoals de Sinterklaasactie voor kinderen in armoede. De adressen komen van hulpverleners of andere hulporganisaties. We doen zelf niet aan intake en dat bespaart ons om allerlei persoonlijke zaken van mensen te moeten vragen of weten. Verleden jaar hebben 70 kinderen een Sintpakket ontvangen. In de vakantietijd krijgen kinderen een rugzakje met positieve zaken. Ieder jaar maken we talrijke kerstpakketten, die door onze vrijwilligers persoonlijk

worden bezorgd bij 450 tot 600 gezinnen in Nijmegen. Dat kunnen we niet doen zonder onze vrijwilligers. Dit jaar zijn we voor het eerst in staat geweest om met 16 gezinnen en 4 vrijwilligers een geheel verzorgde busreis naar

de Efteling te maken. Met hulp van diverse sponsors is het gelukt en het is zo’n succes geworden dat we dit nog eens gaan doen dit jaar.”

Fietsenproject

Frits Jans vertelt enthousiast over het fietsproject, dat dankzij het Kinderfonds, de ANWB, Stichting Leergeld en de Rotary is kunnen starten. “We hebben 200 fietsen voor kinderen en volwassenen kunnen aanschaffen. De adressen kregen we via hulpverleners. Vaak zijn fietsen gegaan naar moeders en hun kinderen. Fietsen is belangrijk voor mensen met lage inkomens, omdat het openbaar vervoer duur is. Een fiets geeft de mogelijkheid om in de wijk en in de stad ergens te komen. Daarom zijn we er op ingestapt. We zouden zo nog zo’n project kunnen doen, zoveel behoefte is.”

Linda van Aken heeft een achtergrond in de commerciële vertegenwoordiging, waar ze een managersopleiding voor gevolgd heeft. Haar werkleven is heel afwisselend geweest. Sinds vijf jaar is ze voorzitter van Vincentiusvereniging Nijmegen. In januari is ze uitgeroepen tot de Nijmegenaar van het Jaar 2018 voor haar bijzondere prestatie in het bestrijden van armoede en eenzaamheid, het bevorderen van gezond eten en het stimuleren van sportactiviteiten. Ze mocht de titel tijdens de nieuwjaarsreceptie in ontvangst nemen van burgemeester Hubert Bruls.

Tekst en foto's zijn van Hub Crijns
<http://www.vincentiusnijmegen.nl/>
<https://nl-nl.facebook.com/vincentiusnijmegen>

Parochiële Caritas Instellingen (PCI's) in Fryslân

Jan Bosman is directeur van Solidair Friesland

Naar aanleiding van de sociale wetgeving en de veralgemenisering van instellingen voor zorg en welzijn vanaf het midden van de 20ste eeuw ontstond er een vacuüm voor PCI's.

De aandacht voor armoedebestrijding en andere sociale vragen dicht bij huis leek niet langer nodig. De overheid stond door sociale wetgeving en subsidies garant voor sociale zorg.

Solidair Friesland

Solidair Friesland - in 1954 opgericht als koepel van samenwerkende PCI's - initieerde eind jaren '90 een 'activerende reflectie' op de diaconale taak van de kerk, met name rond de noden in de directe leefomgeving. Vanaf die tijd zijn Friese PCI's actief betrokken geraakt bij projecten rond armoede, vluchtelingen, zorg, maatschappelijke uitval, de multicultu-rele samenleving en sociale cohesie. Mgr. de Korte gaf in 2009 het signaal aan de parochies om deze diaconale revitalisering van parochies door te zetten. In diens beleidsplan 'Kwetsbaar en hoopvol 2010-2020' geeft de bisschop aan dat parochies zullen fuseren en dat elke parochie voor de realisatie van het diaconale doelen een goed functionerende PCI dient te kennen.

Samen verder

Een aantal PCI-besturen in Fryslân was al een eind op weg bij het hervinden van hun diaconale opdracht. De samenwerking van PCI's was al vele jaren gaande en kreeg als gevolg van het beleidsplan een extra impuls. Bestaande interparochiële diaconale werkgroepen kregen een status. En nog belangrijker: de bisschop waardeerde de diaconie hoger op. Het PCI-werk werd, naast catechese en liturgie, een wezenlijke schakel in de 'cirkel' van het diaco-

nale geloven van parochianen en van de kerk als diaconale geloofsgemeenschap. Belangrijke uitgangspunten bij deze ontwikkeling waren de contextuele benadering én de aanpak van onderaf. Het realiseren van diaconaal beleid kan uiteraard niet zonder de inzet van de vele diaconaal betrokken vrijwilligers en werkgroepen, en ook niet zonder de samenwerking met andere kerken, met andere religieuze en maatschappelijke organisaties en met de overheid. De tijd dat de kerk overbodig leek te zijn bij het werken aan sociale cohesie en aan maatschappelijke zorg en noodhulp ligt achter ons. De kerk is nodig en wordt - ook door de overheid - gevraagd om mee te doen en soms helpt de overheid zelfs mee om diaconaal werk financieel mogelijk te maken.

Focus op Fryslân: alles komt samen

In de eerste periode hebben PCI's gebruik kunnen maken van het project 'Versterking PCI's', dat met steun van een landelijk fonds door het bisdom is opgezet. De M.A.-instellingen Solidair Groningen & Drenthe en Solidair Friesland hebben de uitvoering verricht in drie stappen: 1. visieontwikkeling; 2. inventarisatie van wat er al gebeurt, van (mogelijke) samenwerkingspartners en van leemtes; 3. beleid uitzetten voort de komende vijf jaar. Tegelijkertijd zijn de toekomstige bestuurders opgeleid via de door het KANS fonds gesubsidieerde Leerweg Diaconie. Het bisdom nam de eindverantwoordelijkheid en de M.A.-werkers waren docenten en praktijkbegeleiders. Dit heeft enkele tientallen nieuwe diaconale kaderleden en PCI-bestuurders en een aantal nieuwe diaconale projecten opgeleverd.

De PCI's in Fryslân

De PCI van de H. Jacobus de Meerdere-parochie was de eerste gefuseerde PCI met een inventarisatie en beleidsplan waarin de bestaande

De kledingbus toert rond in Zuid-west Friesland en is een initiatief van de PCI van de Titus Brandsmaparochie
[Fotograaf: Jan Bosman]

activiteiten, de visie op diaconie/caritas en de diaconale doelen voor de eerste vijf jaren stonden beschreven. Accenten liggen bij de aanpak van armoede, met name de steun aan mensen met schulden, bij de zorg voor ouderen en de minderheden. Recent is een inlooppcentrum gestart, waar o.a. vroeg-dementerenden en hun partners terecht kunnen. De PCI heeft een goede samenwerking met het welzijns-werk opgebouwd en is toe aan de tweede beleidsperiode.

De PCI van de Zalige Titus Brandsma Parochie heeft veel ontwikkeld door middel van de methodische aanpak van het Diaconaal Opbouwwerk. Deze PCI nam als eerste in het beleidsplan ruimte op voor projectmatig werken door middel van diaconaal opbouwwerk met diaconaal opbouwwerker. Projecten als Budgetmaatjes, de Kledingbus, het repaircafé en de Kledingbank zijn vanuit dit werk gerealiseerd. Deze benadering heeft andere PCI's en andere kerken gestimuleerd tot de ontwikkeling van diaconaal opbouwwerk. Onder andere de PCI van de Antoniusparochie heeft met diaconaal opbouwwerk een plan in ontwikkeling voor een door alle kerken gedragen diaconale ontmoetingsruimte in de Loodsboot in Sneek. Met de gemeente Súdwest Fryslân is voor beide PCI's een convenant gesloten, waaraan andere kerken en de moskee van Sneek zich hebben verbonden. De gemeente financiert op basis daarvan mede projecten. De PCI van de Claraparochie is vanaf een nul-situatie van de grond gekomen. Waar de meeste PCI's konden voortbouwen op de ervaringen van bestaande PCI's richtte deze 'jonge' parochie een geheel nieuwe PCI op. Er ligt een beleidsplan met een heldere visie en met een plan voor een geleidelijke ontwikkeling tot een

PCI met een diaconaal gezicht voor de mensen in nood. De PCI van de Christoffel-parochie is in 2017 haar eerste werkjaar ingegaan. Vanuit de zes locaties werken vrijwilligers hard aan diverse diaconale projecten. Het inloophuis in Bakhuizen loopt vanaf het begin goed. De mogelijkheden voor samenwerking met andere kerken worden verkend. Concreet is een gezamenlijk inloophuis in Joure in ontwikkeling. Het platform diaconie is omgebouwd tot Raad van Advies van de PCI. Via deze raad krijgt het PCI bestuur van onderaf voeding en blijft de onderlinge samenhang en samenwerking bestaan. Deze PCI is toe aan een tweede beleidsperiode.

De PCI van de Petrus en Paulusparochie is een tweede beleidsperiode aan het inrichten. De PCI heeft goede contacten en een aantal activiteiten is samen met andere kerken ontwikkeld. De PCI zet die lijn voort in de komende jaren.

Met steun van de PCI van de Vitusparochie zijn vele diaconale initiatieven tot ontwikkeling gekomen zoals SchuldHulpMaatje en de Vitusdag, die geheel in het teken staat van duurzaamheid en de zorg voor de naaste. De PCI werkt samen met andere kerken in het Diaconaal Platform Leeuwarden. Deze PCI heeft na de fusie - geïnspireerd door de ervaringen van de eerder genoemde PCI's - een pastor voor diaconaal werk aangetrokken.

Conclusies en aanbevelingen

Praat met de mensen die je wilt bereiken. Kies een activerende aanpak, waarbij mensen de verandering aan hun situatie zelf dragen. Zoek samenwerking met andere kerken en maatschappelijke organisaties. Laat je zien aan instanties en de overheid. Houd je wel bij de 'eigen' aanpak van de kerk: vanuit presentie. Niet vanuit kengetallen. De werken van barmhartigheid blijven een goede richtlijn voor PCI's. met vrede en duurzaamheid erbij.

www.solidairfriesland.nl

Wij maken de toekomst ... samen!

Marielle Beusmans is aalmoezenier Sociale Werken Bisdom Roermond

Wat is er nodig om mensen in harmonie en verdraagzaamheid samen te laten leven? Tijdens de sociale studiedag 2019 stond de menswaardige toekomst centraal. Hoe deden mensen dat in het verleden en hoe doen wij dat nu? Wat hebben we nodig om die toekomst samen te maken?

Hoofdaalmoezenier pater Wim van Meijgaarden licht het thema 'Wij maken de toekomst ... samen!' van deze sociale studiedag toe. "Vandaag staat onze hoopvolle toekomst centraal. Daarvoor is het nodig dat wij vooruit kijken en niet blijven hangen in de waan van de dag met een hoog 'ja, maar...' gehalte. Er zou te weinig geld zijn, te weinig menskracht, te weinig openheid en te weinig vertrouwen. Zet samen in op de toekomst. Samen idealen delen, inspiratie delen. Samen kom je tot echte actiepunten", aldus Van Meijgaarden.

De boer op

Mgr. H. Smeets blikt terug op zijn kennis-making met de Limburgse samenleving als bisschop van Roermond en vertelt over zijn tocht langs verschillende dekenaten. Pastores, parochiebesturen en vrijwilligers van diaconale projecten lieten hem zien wat er leeft in hun parochie en wijk en welke hoopvolle tekenen er zijn voor de toekomst. Mgr. Smeets ziet een speciale plek voor diaconie in de kerkgemeenschap. Halverwege de vorige eeuw was het vanzelfsprekend dat de zorg aan zieken, ouderen, weeskinderen en het onderwijs in handen was van religieuzen en het bisdom. Daarna is dat overgenomen door de burgerlijke overheid. Nu zie je weer een omgekeerde beweging. Kerken en religieuzen springen daar waar nood is in. Het is een grote uitdaging voor de kerk in de 21ste eeuw om zichtbaar aanwezig te blijven en toegankelijk te zijn voor mensen.

In vogelvlucht

Prof. dr. Paul van Geest, hoogleraar Kerkgeschiedenis en Geschiedenis van de Theologie aan de universiteit van Tilburg, neemt zijn toehoorders mee naar het begin van het christendom en vervolgens de eeuwen daarna. In elke periode zijn er christenen die zich diaconie ten doel hebben gesteld.

Catacomben

In de vierde eeuw kwam waarschijnlijk het offeren van baby's regelmatig voor. In die tijd was het de pater familias die in de eerste week na de geboorte besloot of het kind mocht blijven leven. Het kon zijn dat het kind fysieke afwijkingen had, maar ook om zo te maskeren dat hij een kind bij een andere vrouw had verwekt. Een van de gegoede dames, Cecilia - onze latere sint Cecilia - viel dit op, toen ze christen was geworden en leerde dat elk kind geschapen is naar beeld en gelijkenis van God. Zij heeft deze misstand van het offeren aan de kaak gesteld. Door het voorbeeld van deze vrouw kreeg het christendom in hogere kringen aanzien en aanhang.

Markten

In de middeleeuwen gingen marskramers ('de ondernemers') naar feodale heren om hun spullen te verkopen. Een marskramer - een christen - zette na verloop van tijd een kraampje op, en niet veel later stonden er meer kraampjes in een kring bijeen. Daar kwamen mensen op af om spullen te bekijken en te vergelijken. Zo zijn markten ontstaan. Dat was de plek waar markthallen, een waag en later ook kerken gebouwd werden.

Afdalen

Toen steeds meer mensen vanuit de dorpen naar de steden trokken stonden veel kerken hoog op een berg (zo dicht mogelijk bij God).

Hoogwaardig bezoek van Mgr. Dr. H. Poels
[Fotograaf: Mathieu Bemelmans]

Franciscus van Assisi wilde het evangelie leven. Met zijn keuze om in een dorp te gaan wonen maakte hij een statement. Hij wilde present zijn te midden van mensen. Samen met andere christenen werden er ziekenhuizen (zieke mensen hebben zorg nodig) en universiteiten (mensen hebben kennis nodig) opgericht. Weer zagen christenen een lacune en sprongen daarin. Op deze manier werd Matteus 25 in praktijk gebracht.

Microkrediet

In de 19de eeuw zag de bisschop van Perugia veel arme mensen. Hij zocht een manier om hen uit die situatie te halen. Hij richtte instanties op waar mensen kleine leningen konden krijgen. Met dat geld konden zij investeren in hun eigen onderneming. Dit was de voorloper van banken en microkredieten. Deze bisschop Joachim werd paus Leo XIII, schrijver van de encycliek 'Rerum Novarum', waarin hij schreef over de erbarmelijke situatie van de industriële arbeiders en de katholieke sociale leer uiteen zette. Hij stelt dat elk mens recht heeft op loon en bezit, het gerechtvaardigd is om vakbonden te hebben en elke arbeider recht heeft op een vrije dag. De staat is verantwoordelijk dat elk mens zich kan ontwikkelen tot een goed en evenwichtig mens.

Spiegel

Al deze voorbeelden zijn een spiegel voor ons. Steeds was het de kerk die een toegevoegde waarde had voor de mens als individu en de samenleving als geheel. Ook voor ons in deze tijd geldt 'hoe kijk je naar mensen?'. Daar liggen de uitdagingen voor de kerken nu besluit Paul van Geest zijn verhaal.

Lacunes nu

De dagvoorzitter gaat in gesprek met mevr. M. Heusschen, wethouder in Meerssen en mevr. A. Verblakt, voorzitter van de stichting DKS, bestuurslid van een kredietbank en wethouder in Sittard-Geleen, over de vraag 'Christenen zagen vroeger de lacunes, hoe zit dat nu?'. Mevr. M. Heusschen is verbaasd hoeveel armoede er onder de radar blijft. De schaarste onder deze mensen is groot. Ze is blij dat voor degenen die wel hulp durven vragen. Er is een taalcafé, voedselbank en stichting Ruggesteun van de basieliek Meerssen. Mevr. A. Verblakt vertelt dat mensen vaak vier jaar met schulden rondlopen voordat zij de stap naar hulp durven te zetten. De persoonlijke gevolgen zijn groot. Denk aan vermindering van je IQ, de hoeveelheid stress die je hebt en alle daaraan gerelateerde gezondheidsklachten. Bovendien is je schuld in die periode enorm gegroeid door boetes en incasso bedrijven.

Dr. Poels

Na de pauze worden de aanwezigen verrast door een optreden van 'dr. Poels'. Deze dr. Poels liet iedereen mee leven toen hij zijn noodkistrede opnieuw hield. Hierin stelde honderd jaar geleden de echte dr. Poels problemen aan de orde zoals de slechte woonvoorzieningen voor de arbeiders in Maastricht. Vervolgens riep hij de rijken op hun verantwoordelijkheid te nemen. Hij sprak het volk toe met de woorden 'Verenigt u...'. In Maastricht waren toentertijd de woonomstandigheden voor arbeiders erbarmelijk. Dit kwam omdat de woningbouw geen gelijke tred hield met de aanwas van de bevolking. Maar liefst 1986 gezinnen woonden in een éénkamerwoning. Daar moest alles gedaan worden: wassen, stoken, eten. Iedereen sliep in dezelfde ruimte. Deze sociale toestanden waren onleefbaar en hier kwam dr. Poels tegen in opstand.

www.pausfranciscusgroepen.nl/poelsprijs

De 'Witte Hesjes' van Limburg 'Bloempje voor het Goede Doel' wint Doctor Poelsprijs 2019

Hub Vossen is Aalmoezenier van Sociale Werken Bisdom Roermond

Voor de vierde maal werd in het bisdom Roermond de Doctor Poelsprijs uitgereikt. Dit jaar waren achttien projecten genomineerd! Achttien projecten die zich uitdrukkelijk inzetten om kwetsbare medemensen in de Limburgse samenleving te ondersteunen.

Onder de slogan: 'Wij maken de toekomst – samen!' laten deze projecten zien wat zij lokaal, vaak op zeer kleinschalig niveau doen. Het gaat daarbij om projecten die, in geest van de naamgever van deze prijs, Mgr. H. Poels, buiten de lijntjes kleuren en zo opkomen voor mensen die aan de rafelranden van onze samenleving leven. Projecten die het Bijbelse 'omzien naar elkaar' op een bijzondere manier invullen. Bij al die projecten gaat het om daden, om doen!

Witte hesjes

Tijdens de Nieuwjaarsreceptie introduceerde gouverneur Bovens het nieuwe motto van Limburg: 'Limburg loopt lekker!'. Hij gaf daarbij aan dat zo'n motto tegenwoordig om een hesje vraagt. Geen geel, groen of oranje, maar een wit hesje! Tijdens het uitreiking van de Dr. Poelsprijs 2019 werd het witte hesje ook tevoorschijn gehaald. Want zo geeft de jury aan: "Limburg loopt lekker! Zeker als je de projecten ziet die vandaag centraal staan. Van Venray tot Maastricht en van Heerlen tot Steijl zie je een stoet van witte hesjes, die zorgen dat heel veel jonge en oudere mensen lekker kunnen lopen, een beetje beter in hun vel komen te zitten. Dat mensen gezien en gewaardeerd worden. Witte hesjes, die

zorg willen delen of tijdelijk overnemen, die jongeren helpen om (weer) zin in hun leven te krijgen, die hun boosheid om wat de overheid bezuinigt of nalaat, omzetten in een boost van positieve actie. Witte hesjes, die weten dat kleren de mens maken. En speciaal zijn de witte hesjes, die als lotgenoten en ambassadeurs met een bepaald project blijven meelopen. Vaak gaat het om mensen die ooit zelfhulp kregen en nu zelf helpen!"

Het zijn ook projecten waar geld een lastige factor is. De meeste projecten hebben een chronisch gebrek aan voldoende financiële ondersteuning. Met veel creativiteit weten ze te overleven. Hun werk te doen. Met heel veel uithoudingsvermogen bereiken ze kleine, maar ook grote, succesjes in het creëren van een toekomst voor kwetsbare mensen. De prachtige verhalen van deze achttien projecten zijn opgenomen in een brochure 'Wij maken de toekomst...samen!'. Voor al deze projecten is een vermelding in dit boekje al een eer! Ze worden gezien. Ze krijgen enige publiciteit en mogelijk kunnen deze projecten ook anderen in Limburg en daarbuiten aansteken om aan de slag te gaan.

Welke projecten ontvingen prijzen?

Van de achttien projecten werden vier projecten tijdens de Sociale Studiedag speciaal benoemd. 'Delen in Meedoen' in de wijk Vastenavondkamp in Blerick Venlo is zo'n project dat genoemd mag worden, zeker omdat in dit project uitdrukkelijk aandacht is voor kinderen en hun ouders die in een sociaal isolement leven. Kinderen die opgroeien in een onveilige omgeving en armoede. Waar

'Bloempje voor het goede doel' uit Sittard wint Dr. Poelsprijs 2019
[Fotograaf: Mathieu Bemelmans]

goede gezondheid geen vanzelfsprekendheid is. Waar autochtone en statushouders, die nog niet zolang in Nederland zijn, samenwonen. Waar mensen samen zoeken naar een toekomst, waar ieder gezien en gerespecteerd wordt. In de wijk Vastenavondkamp hebben inwoners de koe bij de horens gevat. Ongeacht hun achtergrond hebben wijkbewoners de handen ineengeslagen. Zo organiseren ze nu activiteiten voor jong en oud. Een jonge Syrische vluchteling draagt dit project momenteel. Zo wil ze in haar nieuwe omgeving een toekomst opbouwen. Een toekomst niet alleen voor haar gezin, maar voor allen die in de wijk wonen. Prachtig om te zien hoe in de wijk gewerkt wordt aan integratie, onderling vertrouwen en respect.

Ook bij de andere drie projecten staan vrouwen aan het roer. Bij 'Maximina' in Roermond is al vele jaren speciale aandacht voor vrouwen. Ongeacht achtergrond of afkomst. Vrouwen worden hier weerbaar gemaakt. Gecoacht om een plek in de samenleving in te nemen. Voor de een begint dat met het leren van de Nederlandse taal. Voor een ander is dat begeleiding in het vinden van betaald werk. Samen groeien vrouwen zo op de prestatieladder, worden ze serieus genomen. Krijgen ze feedback en komen ze met eigen kracht een stapje verder in hun leven.

De 'Engele van Zitterd' werden ook speciaal uitgelicht. Bij hen gaat het om enkele vrouwen die zelf in de penarie gezeten hebben. Ze hebben in Sittard een project opgezet vanuit hun ondernemende geest en lef. De eigen ervaringen hebben hen geholpen om zich daadwerkelijk in te zetten voor kwetsbare medemensen. Voor mensen die tussen wal en schip vallen. Mensen die vaak niet voldoen aan criteria of op wachtlijsten staan van officiële instanties. Zo zorgen zij voor een vangnet als de voedselbank nog niet in zicht is. Ze verstrekken de eerste noodzakelijke levens-

behoeften zoals eten, kleding en contacten. Zij bieden een steuntje in de rug. Gewoon omdat iedereen dat verdient.

Doktor Poelsprijs 2019 naar Geleen

De Dr. Poelsprijs 2019 gaat dit jaar naar Geleen, naar een project dat al vele jaren in alle stilte op de achtergrond werkt. Tien jaar geleden zijn enkele mensen in Geleen gestart, omdat ze in hun eigen woonomgeving zagen dat mensen eenzaam waren, kinderen in een isolement komen, omdat er geen geld is voor leuke dingen of vanwege verstandelijke beperkingen aan de kant staan. 'Dat kan toch niet in Nederland', dachten de initiatiefnemers. Eenvoudig werd er begonnen met een ontmoeting in een huiskamer, die al snel te klein werd en zo werd de stap gezet naar een eigen gebouwtje bij een sportcomplex waar de ontmoetingen tussen oud en jong georganiseerd worden. Ontmoetingen die zorgen voor onderlinge verbondenheid. In de afgelopen tien jaar groeide dit initiatief uit tot een project dat er wil zijn voor mensen met een sociale achterstand en mensen in nood. Denk daarbij aan mensen met een verstandelijke beperking, weeskinderen in Indonesië of eenzame mensen in de directe omgeving. Inmiddels is 'Bloempje voor het Goede Doel' actief in heel Zuid-Limburg. De bakermat is nog steeds het huiskamerproject, waar ouderen terecht kunnen, maar waar ook kinderfeestjes gehouden worden. Ze krijgen geen subsidie van de overheid, maar financieren alle activiteiten met eigen inkomsten uit onder meer sponsorbijdragen en giften van particulieren. Zo worden zogenaamde 'bloempjes', tekeningen van kinderen uit een weeshuis in Indonesië, verkocht. Dit weeshuis wordt ook door de stichting financieel ondersteund. Een wereldwijde verbondenheid!

De brochure 'Wij maken de toekomst ... samen!' is digitaal te downloaden op: <https://limburgsdiaconaalfonds.nl/Formulieren/Brochure%202019%20-%20wij%20maken%20de%20toekomst%20...%20samen.pdf>

Welkom thuis in Nederland

Bob van Dillen is migratiedeskundige en programma manager bij Cordaid

In het kader van de Caritas campagne 'Share the Journey' voeren de Caritas leden op diverse momenten actie, zowel gericht op het brede publiek als op onze politieke leiders.

In de samenleving zien wij verschillende reacties op de komst van de nieuwe vluchtelingen. Er is de stelling dat iedere vluchteling welkom moet zijn. Daartegenover is er het pleidooi voor het sluiten van de grenzen. Daartussen bewegen mensen zich met gemengde meningen en gevoelens. Ook binnen onze katholieke geloofsgemeenschap leven verschillende opvattingen. We constateren enerzijds een grote bereidheid om vluchtelingen de helpende hand toe te steken. Wij zien een verwelkomende houding bij duizenden vrijwilligers. Zij melden zich bij opvang- en asielzoekerscentra en nemen initiatieven om vluchtelingen in de lokale gemeenschap te verwelkomen. Zorg voor elkaar, solidariteit en wat verbindt staat hier centraal.

Onzekerheid en angst

Daarnaast wordt geregeld geappelleerd aan gevoelens van angst, eigenbelang en aan wat verdeelt. De tijdgeest lijkt er eerder een te zijn van eenduidige ongenueanceerde meningen in plaats van het zoeken naar verbondenheid en eenheid. Er leeft angst en onzekerheid over de impact die migranten op onze samenleving zullen hebben. Er heerst economische en sociale onzekerheid. Er is sprake van een vertrouwenscrisis in de relatie tussen burgers en de politiek. De toegangen tot de arbeidsmarkt, huisvesting en tot sociale voorzieningen staan onder druk. Mensen stellen vragen bij het draagvlak van onze solidariteit. Is er voor ons en onze kinderen een woning, een baan, inkomen, een school? Kunnen en willen al deze vluchtelingen zich wel inpassen in onze Westerse cultuur? Kan ik met mijn buurman of buurvrouw praten?

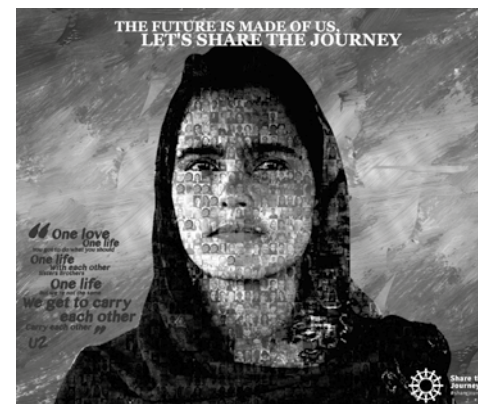
Vreemdelingen herbergen

Zorg voor vluchtelingen en andere migranten is geen opdracht die we als christenen recent hebben gekregen. Het evangelie verhaalt hoe onze Heer Jezus vlak na zijn geboorte met Maria en Jozef moest vluchten (Mt. 2, 13-16). Het opvangen van vluchtelingen en andere migranten hoort tot de werken van barmhartigheid. Jezus zegt: 'Ik was vreemdeling en gij hebt Mij opgenomen' (Mt. 25, 35). In het licht van dat evangelie en op basis van een lange kerkelijke traditie van barmhartigheid zijn katholieken op velerlei plekken in Nederland vluchtelingen en andere migranten tegemoet getreden met een herbergzaam hart. Het is belangrijk om als christenen niet bij de pakken neer te zitten en geen hek om ons hart te plaatsen, wanneer wij vanwege het aantal vluchtelingen ontmoedigd raken of angstig worden.

Omgaan met migratie

In sommige kringen beklemtoont men de gevaren voor de nationale veiligheid en de financiële last voor de opvang van de nieuwkomers. De zorg voor de menselijke waardigheid, waarop elke mens als kind van God recht heeft, dreigt dan onder te sneeuwen. Zo wordt de angst voor migranten aangewakkerd in plaats van te bouwen aan vrede. Wij moeten afstand nemen van een taal die geweld zaait en die de deur opent voor raciale discriminatie en vreemdelingenhaat. Die taal is een bron van grote bezorgdheid voor al wie de bescherming van elke mens ter harte gaat.

Paus Franciscus nodigt ons uit om naar (im) migratie te kijken met een blik vol mededogen. Het is een kans om te bouwen aan een toekomst van vrede. Zo'n kijk doet ons beseffen dat we allemaal, migranten en plaatselijke bevolkingen, deel uitmaken van één enkele familie. Vanuit dat besef weten we dat allen hetzelfde recht hebben om gebruik te maken van de goederen van de aarde. Bij gelegenheid

van de internationale dag voor migranten en vluchtelingen vorig jaar vroeg Paus Franciscus om op te komen voor asielzoekers, vluchtelingen, migranten en slachtoffers van mensenhandel. Hij vatte die oproep samen in vier acties: verwelkomen, beschermen, ondersteunen en integreren.

Goed samenleven

Laten we er met zijn allen voor waken om te laten leiden door boosheid, intolerantie, onverschilligheid en polarisatie. Dat zou onze gezamenlijke inzet voor het algemeen welzijn verlammen. Laten we in plaats daarvan zoeken naar een samenleving, die is gebaseerd op menselijke waardigheid, solidariteit, subsidiariteit en grondrechten zoals de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van onderwijs. In zo'n samenleving heerst sociale gerechtigheid, verdraagzaamheid en vrede tussen godsdiensten en culturen.

Laten we ons ook verzetten tegen discriminatie en vreemdelingenhaat omdat daardoor de waardigheid van elke mens wordt miskend en geschonden. De ontmoeting tussen verschillende culturen en godsdiensten, islamitisch en christelijk, leidt er toe dat verschillen tussen leefwijzen, waarden en normen in gesprek worden gebracht. Dat gesprek, in al zijn diversiteit, moet in alle openheid gevoerd kunnen worden. In sommige situaties waaruit vluchtelingen komen hebben spanning en conflict argwaan en geschonden vertrouwen tussen moslims en christenen achtergelaten. Dialoog biedt kansen om conflicten bij te leggen en herinneringen te helen. Tegelijkertijd is integratie en draagvlak in de samenleving voor de komst van vluchtelingen gebaat bij dialoog tussen vluchtelingen en de plaatselijke bevolking.

'Share the Journey' banner met foto's van migranten, Caritas leiders, en politici
[Fotograaf: Caritas Internationalis]

Laten we ons ervan bewust zijn dat het niet volstaat ons hart te openen voor anderen. Er zal nog veel gedaan moeten worden vooraleer onze broers en zussen opnieuw in vrede kunnen leven in een veilig huis. Vreemdelingen ontvangen vereist concrete inzet. Zij hebben onderlinge hulp en welwillendheid nodig. Zij zijn gebaat bij waakzame en begripvolle aandacht. We kunnen vreemdelingen bijstaan in het beheer van nieuwe en complexe situaties. Die komen vaak nog bovenop de vele al bestaande problemen zoals beperkte financiële middelen, niet onmiddellijk beschikbare huisvesting of de schaarsheid van goede banen.

Nieuwe Pauselijke boodschap

Laten we ons tenslotte gesteund en bemoedigd worden door de boodschap van paus Franciscus bij gelegenheid van de werelddag voor migranten en vluchtelingen van 29 september 2019, waarin hij toelicht waarom het nodig is om migranten en vluchtelingen te verwelkomen, te beschermen, te ondersteunen en te integreren. Hij stelt in deze boodschap getiteld 'It is not just about migrants' onder meer het volgende:

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om onze angsten.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om barmhartigheid.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om menselijkheid.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om te zien dat niemand wordt uitgesloten.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om de laatsten op de eerste plaats te zetten.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om de gehele persoon, om alle mensen.

Het gaat niet alleen om migranten, het gaat ook om een stad van God en mensen te bouwen.

www.cordaid.nl
https://www.deroerom.nl/pagina/5383/boodschap_voor_de_dag_van_migran

Stress, armoede en schulden

Jan Maasen is medewerker Diaconie en Missiesecretaris Bisdom Rotterdam

Op 5 juni 2019 organiseerde het bisdom Rotterdam een werkconferentie over armoede en schulden in Delft. Jacqueline Beekman, senior adviseur armoede en schulden bij Sociaal Werk Nederland, informeerde de aanwezige PCI-bestuurders en diaconale vrijwilligers over nieuwe inzichten en methoden om armoede en schulden aan te pakken.

Het mag dan beter gaan met de economie, het aantal mensen dat langdurig moet leven in armoede blijft hoog. Een op de negen kinderen groeit op in armoede. Ruim een half miljoen huishoudens heeft problematische schulden. De totale kosten van de schuldhelpverlening bedragen 11 miljard euro per jaar, cijfers 2018. Het kabinet zet 39 maatregelen in om problematische schulden te voorkomen. Maar is dat voldoende?

Complexe samenleving

De problematiek van armoede en schulden is hardnekkig. Oorzaak is ook omdat we in een complexe samenleving leven, aldus Beekman. Om goed te kunnen functioneren, moeten mensen over de nodige capaciteiten beschikken op het gebied van:

- *kennis* (weten). Ze moeten bijvoorbeeld financieel geletterd zijn.
- *kunnen* (vermogen). Ze moeten beschikken over financiële en digitale vaardigheden.
- *handelen* (doen). Mensen moeten gemotiveerd zijn om het gewenste gedrag te vertonen én in staat zijn tot voldoende zelfregulatie.

De overheid is geneigd om voor gedragsverandering vooral in te zetten op voorlichtingscampagnes en dus op de kenniscomponent. Denk bijvoorbeeld aan de informatie op een pakje sigaretten over de slechte gevolgen van roken voor de eigen gezondheid. Of aan de milieu impact van vliegwezen. De meeste mensen weten wel, dat vliegen de meest vervuulende vorm van reizen is, maar het aantal vliegwezen blijft desondanks toenemen. Ook de nieuwste campagne van de overheid 'Kom uit je schuld' zet in op kennis. Beekman verwacht veel meer effect van benaderingen, die direct inzetten op het handelen van mensen en daarbij gebruik maken van recente inzichten uit de gedragsleer en de hersenwetenschap.

Schaarste

In 2013 publiceerden Princeton psycholoog Eldar Sharif en Harvard-econoom Sendhil Mullainathan hun boek 'Schaarste'. Zij lieten daarin zien hoe gebrek aan geld, tijd of calorieën het gedrag van mensen bepaalt en zelfs hun IQ negatief beïnvloedt.

Schaarste neemt zodanig bezit van iemands denken, dat minder ruimte overblijft om aan andere dingen te denken. Als je arm bent, ben je de hele dag bezig met vragen als 'hoe kan ik deze rekening nog betalen?' of 'heb ik voldoende geld om het eind van de week te halen?' Het beperkt de denkruimte of de bandbreedte, zoals de auteurs het noemen. Het ervaren van schaarste heeft voor- en nadelen. Een voordeel is, dat schaarste zorgt voor focus. Je bent alerter en efficiënter om het probleem dat nu speelt op te lossen. Ar-

Jacqueline Beekman tijdens de werkconferentie 'Armoede en schulden'
[Fotograaf: E. Jansons]

men kunnen erg goed de eindjes aan elkaar knopen op de korte termijn. Een nadeel is het ontstaan van een tunnelvisie. Alle aandacht is gericht op het oplossen van het probleem dat hier en nu speelt. Al het andere valt buiten de tunnel. Ook de toekomst is niet in beeld. Dus ga je gemakkelijk een lening aan om je acute geldzorgen op te lossen. Dat lenen uiteindelijk meer geld kost, is een rationele afweging, waarvoor geen denkruimte is. De denkruimte of bandbreedte van de hersenen neemt dus af onder druk van de ervaren schaarste. En dat terwijl er juist meer denkruimte nodig is: mensen die financiële schaarste ervaren moeten bij iedere financiële beslissing afwegingen maken tussen wel of niet doen. En een verkeerde beslissing heeft direct schadelijke gevolgen, omdat ze veelal geen financiële buffer hebben. Mensen die rond moeten komen van een beperkt budget zijn volgens Sharif en Mullainathan niet dom, lui of ongemotiveerd. Ze maken alleen andere keuzes doordat ze een gebrek aan geld hebben.

Hersenvetenschap

Recente inzichten uit de hersenvetenschap bevestigen en vullen de bevindingen van Sharif en Mullainathan aan. Hersenonderzoek wijst bijvoorbeeld uit, dat armoede en schulden invloed hebben op de werking en ontwikkeling van de hersenen. Risicofactoren versterken dat effect, zoals slechtere voeding, slechtere huisvesting, instabiele relaties, huiselijk geweld, verwaarlozing en ziekte. Armoede en schulden gaan daar vaak mee samen.

Lange tijd werd gedacht, dat de belangrijkste ontwikkeling van de hersenen rond het vijfde levensjaar voltooid was. Nu weten we, dat

het rijpingsproces doorgaat tot ruim na het twintigste jaar en dat dit niet gelijk verloopt voor alle hersenregio's. Vooral de prefrontale cortex rijpt laat. Dat is het gebied in de hersenen, waarin belangrijke functies gelegen zijn, die ons denken besturen en ons gedrag reguleren. Deze zogeheten 'executieve functies' helpen ons om op het juiste moment emoties, impulsen en gedrag te reguleren en flexibel af te stemmen op verschillende contexten en vereisten. Ze worden sterker, naarmate ze geoefend worden. Ook op latere leeftijd kunnen mensen deze functies nog ontwikkelen, al kost dat meer moeite.

De drie belangrijkste executieve functies zijn:

- *werkgeheugen*. Dit is de capaciteit om bij voorbeeld korte tijd informatie vast te houden en te bewerken; om tegelijk aan meerdere dingen te denken; om te focussen op een bepaald onderwerp zonder andere te vergeten.
- *impulsbeheersing*. Dit is de vaardigheid om onze gedachten en impulsen te controleren en weerstand te bieden aan verleidingen, afleidingen en gewoontes. Zo kunnen we focus houden, doordacht handelen en vasthoudend zijn.
- *mentale flexibiliteit*. Dit is de capaciteit om te schakelen en ons aan te passen aan veranderende omstandigheden, prioriteiten of perspectieven.

Stress

Stress is een normaal verschijnsel en hoort bij het leven. In een bedreigende of nieuwe situatie reageert het lichaam pijlsnel en bereidt zich voor op vechten of vluchten. De bijrijer maakt adrenaline aan, spieren spannen aan, de hartslag versnelt, de bloeddruk gaat omhoog. Veel van de reflexieve delen van de prefrontale cortex, die een reactie

kunnen vertragen, worden tijdelijk uitgeschakeld. Zo kunnen we direct handelen en overleven.

Als de bedreiging aanhoudt, gaat de bijnierschors cortisol aanmaken. Dat zorgt ervoor dat de verhoogde staat van paraatheid blijft gehandhaafd en we emotionele ervaringen onthouden. Zodra het gevaar is geweken, treedt een ander deel van het brein in werking en wordt de stressreactie afgeremd. Langdurige of chronisch stress heeft evenwel schadelijke gevolgen. Naarmate de stressreactie langer duurt, neemt ons immuunsysteem af. De energie moet ergens vandaan komen. Ziekten krijgen meer kans. De chronisch verhoogde hartslag en bloeddruk eisen hun tol.

Langdurige stress laat sporen na in de hersenen en leidt tot een slechte(re) ontwikkeling van de prefrontale cortex en de verbindingen met de andere hersenregio's. Mensen zijn daardoor minder goed in staat zichzelf te reguleren en simpele tot zeer complexe handelingen te verrichten op basis van een actieplan. Of, zoals Jacqueline Beekman vertelde: "Je ziet dat mensen die in armoede leven, soms moeite hebben hun emoties te beheersen. Ze doen vaker dingen die ze zouden moeten laten. Ze hebben minder geduld en vinden het moeilijk iets te plannen of te organiseren. Een vrouw vertelde mij, dat ze elke dag ergens naar toe ging, waarvoor ze twee uur moest lopen. Ik vroeg haar waarom ze niet met de fiets ging, want ik wist dat ze een fiets had. Het is echt waar, wat ik nu zeg: ze had er niet over nagedacht."

Mobility Mentoring®

In de Verenigde Staten heeft de sociaal werkorganisatie EMPATH in Boston een methodiek ontwikkeld voor de bestrijding van armoede, die gebaseerd is op de bevindingen van de hersenwetenschap m.b.t. stress en executieve functies. Het doel van deze methodiek, Mobility Mentoring®, is gezinnen in armoede leren om economisch zelfredzaam en onafhankelijk te worden. Men heeft een aantal instrumenten ontwikkeld en een vorm van begeleiding (mentoring), die erop gericht is om mensen na te laten denken welke doelen zij op lange termijn willen

bereiken en welke stappen zij daarvoor moeten zetten. Het belangrijkste instrument is de *Bridge to Self-Sufficiency*® (de Brug naar Zelfredzaamheid®) om de kloof tussen armoede en economische zelfredzaamheid over te kunnen steken. De brug bestaat uit vijf pijlers, die verwijzen naar vijf levensdomeinen waarop in samenhang stappen moeten worden gezet om tot die zelfredzaamheid te komen. In samenhang: het gaat om een optimalisering op alle vijf gebieden, een verbetering in slechts één domein is onvoldoende. En soms heeft een verbetering in het ene domein negatieve gevolgen voor een ander gebied. Daar moet dan ook weer aan gewerkt worden. De vijf levensdomeinen zijn: a. familiestabiliteit, onderverdeeld in huisvesting en zorg voor kinderen; b. welzijn (zowel psychische en fysieke gezondheid als sociale steunnetwerken); c. onderwijs en opleiding; d. financieel management (schulden én spaarpotje als buffer); en e. werk en loopbaanmanagement, gericht op een inkomen waarmee de deelnemer het gezin kan onderhouden. Op elke pijler zijn vijf of meer oplopende posities ingevuld. De deelnemer bepaalt in overleg met de mentor zijn uitgangssituatie op elke pijler. Samen stellen ze dan de doelen vast die de deelnemer wil bereiken op korte en op lange termijn. Dan maken ze de stappen voor het werkplan. In elk volgend contact wordt de brug besproken en eventuele voortgang vastgesteld. Daarbij wordt steeds geoefend met probleemoplossende vaardigheden. Zo maakt de mentor zich langzaam overbodig. Het is een langdurig en intensief traject, maar onderzoeken laten zien, dat Mobility Mentoring® voor veel deelnemers een weg uit de armoede biedt. Dat komt door de integrale aanpak van de vijf levensdomeinen, het werken met de brug en andere instrumenten zoals doelactieplannen en beloningen, en de consequente en rolvaste inbreng van de mentor. Die paart een onvoorwaardelijke positieve waardering voor de deelnemer en inzicht in de invloed van chronische stress op gedrag aan een gerichtheid op het bereiken van lange-termijndoelen. Uiteindelijk gaat het de mentor om het verbeteren van de executieve functies van de deelnemers.

Workshop Samenspel Kerken & SchuldhulpMaatje
[Fotograaf: E. Jansons]

Sinds een paar jaar groeit ook in Nederland de belangstelling voor Mobility Mentoring® en werkt men aan een Nederlandse variant. Verschillende gemeenten en instellingen zijn hierbij betrokken. Platform31 coördineert deze initiatieven.

Omgaan met stress bij armoede en schulden

Omdat armoede en schulden een bron van chronische stress zijn, is het raadzaam om bij de hulpverlening aan mensen, die in armoede leven of schulden hebben, rekening te houden met de oorzaken en effecten van stress. Dat hoeft niet altijd ingewikkeld te zijn. Zo is bekend, dat stress ervoor zorgt, dat mensen zaken sneller als een bedreiging zien. Het helpt dan, als de ruimte waarin het contact plaats vindt vriendelijk is ingericht, en er bijvoorbeeld ook een kapstok is om een jas op te hangen. Dat schept een rustiger start dan een rij loketten en tl-verlichting. Als een PCI met een spreekuur werkt, zou zij eens kunnen kijken naar de inrichting van de ruimte waar dat spreekuur plaats vindt en de wijze van ontvangst. Het aanbieden van een kop koffie of thee behoort daar ook toe. Als je een brief of mail stuurt, zorg dan dat je de persoon aanspreekt met zijn of haar naam. Gebruik eenvoudige taal en noem de gemaakte afspraken. Wat ook helpt, is te spreken over 'samen' of 'wij'. En stuur een herinnering de dag voor de afspraak. Omdat de executieve functies, zoals rationeel denken, informatie opnemen, plannen e.d., minder goed zijn ontwikkeld, is het aan te bevelen informatie eenvoudig aan te bieden. Vanuit dat gezichtspunt zouden PCI-en ook nog eens kunnen kijken naar hun eigen folder. Is die wel geschikt om de PCI onder de aandacht te brengen van mensen in armoede of met schulden? Vaak moet een

lezer zich eerst worstelen door een veelheid aan informatie over de geschiedenis van de PCI, het belang van diaconie voor kerkzijn, de manieren waarop de PCI aan haar geld komt en hoe de lezer daaraan kan bijdragen, tot je komt bij de kern voor mensen in armoede: als je in (financiële) nood zit, kan je een beroep doen op de PCI. Draai de tekst van die folder om.

Meer in het algemeen geldt, dat mensen ook baat hebben bij het opknippen van complexe taken in kleine stappen en bij het herinneren aan afspraken en stappen. Vaak willen we grote successen en resultaten behalen. Benoem de kleine stapjes die goed gaan. Niets is zo motiverend dan het behalen van kleine successen. Dat geeft zelfvertrouwen.

'Als... dan...'-gesprekken werken positief voor mensen die met schaarste kampen. Daarin bespreek je samen een noodplan, voor het geval een bepaald doel niet wordt bereikt. Het werkt stress verlagend, als men weet dat er een plan B is.

En vooral: luister naar de verhalen. Veel mensen in armoede of met schulden geven aan, dat hulpverleners en ambtenaren weinig tijd hebben, en dat ze hun verhaal niet kunnen vertellen. Juist gehoord en gezien worden is belangrijk.

Presentatie van Jacqueline Beekman tijdens de werkdag 'Armoede en schulden' Nadja Jungmann en Peter Wesdorp, 'Mobility Mentoring®. Hoe inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden', Den Haag, januari 2017
<https://www.platform31.nl/publicaties/mobility-mentoring#>
www.eerstehulpbijschulden.nl
www.samenhartvoormensen.nl

Verwonder je en zet duurzame stappen

Caroline Doelman (Solidair Friesland) is betrokken bij de werkgroep Geloof, Duurzaamheid en Toekomst

De pastores Germa Kamsma en Lysbeth Minnema van de Sint-Vitusparochie in Leeuwarden en omgeving zetten zich in voor duurzaamheid in de parochie.

In de Sint-Vitusparochie is de laatste jaren steeds meer aandacht voor duurzaamheid gekomen. De encycliek 'Laudato Si' is hierin een belangrijke aanjager geweest. Kamsma: "Die encycliek heeft ervoor gezorgd dat we meer oog krijgen voor de keuzes die we maken en de gevolgen daarvan, bijvoorbeeld op het gebied van productie en consumptie. 'Laudato Si' verwoordt heel duidelijk dat alles wat we doen gevolgen heeft voor rest van de aarde. Er is een mentaliteitsverandering nodig naar 'minder is meer'. Eigenlijk op ieder gebied heeft alles met alles te maken."

Sociaal en klimaat horen bij elkaar

Voor Minnema zorgt 'Laudato Si' voor een extra impuls, doordat paus Franciscus de gevolgen van armoede en klimaatverandering aan elkaar koppelt. "Armen voelen de gevolgen van klimaatverandering sterker. Duurzaamheid en rechtvaardigheid horen bij elkaar. Ik ben blij dat de parochie daar nu aandacht voor heeft en er wat gaat gebeuren. De bewustwording rond kleine dingen zwengelt nu voortdurend aan. Dat helpt om concrete stappen te zetten. Het kleine wordt met het grote verbonden. Beheerders laten bijvoorbeeld trots zien dat ze minder gas hebben verbruikt omdat het koor elders repeteert in plaats van in kerk. Zo raken er veel mensen bij betrokken, die vervolgens gedrag aanpassen."

Stappen zetten

Kamsma: "Een parochie moet de boodschap die ze verkondigt ook uitstralen. De schepping hebben we in beheer gekregen en dat vraagt wat van de geloofsgemeenschap. Wat doen we

als parochie aan het beheer van de schepping? Enige tijd terug is er een avond belegd rond Groene Kerk. Helaas was er weinig respons. Vervolgens is duurzaamheid bij het parochiebestuur ingebracht, waar dit wel inspirerend uitwerkte en resulteerde in de intentie om op termijn Groene Kerk te worden. Het mooie is dat die intentie van binnenuit komt en beleid wordt. Dat werkt beter dan vanuit een groepje in de marge. De parochie wil zonnepanelen op de gebouwen waar dat kan, en streeft er naar ieder jaar een nieuwe stap te zetten, bijvoorbeeld vermindering van plasticverbruik."

In beweging

Beide pastores waren betrokken bij de Sint-Vitusdag in juni, een diaconaal initiatief voor de parochie rond duurzaamheid. Minnema schetst het idee hierachter: "Met elkaar in beweging zijn in de mooie schepping roept een andere *mindset* op. Je bent opener naar elkaar en de schoonheid van de natuur roept verwondering en dankbaarheid op. Als je samen op stap gaat, kun je niet meer alleen consument zijn. Je bent verbonden met de ander en de natuur." Daarom zijn de deelnemers uitgenodigd om te fietsen, wandelen of varen. De vaargroep begint op Frijlân, een initiatief waarbij de bewoners volgens de filosofie van de permacultuur leven. Daarbij gebruiken ze de menselijke leefomgeving op een manier die ecologisch duurzaam en economisch stabiel is. Een hele uitdaging om in een Mongoolse tent of *tiny house* te leven, zonder aansluiting op waterleiding en energienet. Kamsma: "Het zien van het leven hier levert veel gespreksstof op, maar vooral respect voor die manier van leven, het waar maken van een droom. Ook al zullen de parochianen dit niet direct zelf overnemen, het zet wel aan het nadenken over de eigen levensstijl en de stappen die ieder zelf kan zetten."

Tijdens de Vitusdag maakten deelnemers kennis met hoe te leven van het land om je heen
[Fotograaf: Jan Bosman]

Verbinding in de wijk

Een andere activiteit in de geest van 'Laudato Si' is begonnen vanuit het idee dat de parochie geen zicht heeft op de noden van de wijk. Kamsma merkt op dat "de parochie teveel in zichzelf was gekeerd en niet precies wist wat er speelt. Veel organisaties blijken met hetzelfde te kampen. Daaruit is een samenwerking ontstaan in een wijk in Leeuwarden. Eerst is met elkaar gedeeld waar mensen tegenaan lopen. Vooral eenzaamheid is lastig in beeld te krijgen. Ook is het moeilijk om mensen die het goed hebben in contact te brengen met mensen in de wijk die het moeilijk hebben. Door laagdrempelige wandelingen rond een thema als kunst en hobby, gezondheid en gezond eten of duurzaamheid in de wijk te organiseren, proberen we dat zichtbaar te maken. Dit brengt veel verschillende mensen op de been en het stimuleert ontmoeting en wederzijdse hulp. Zo ontstaat een sterker draagvlak om de leefbaarheid in de wijk te vergroten."

Weerstand

Werken aan duurzaamheid roept vaak weerstand op, ook binnen de parochie. Minnema: "Die weerstand zit vaak in kleine dingen. Maar het is ook een teken dat het ergens over gaat. Het is belangrijk om die weerstand serieus te nemen door met elkaar in gesprek te gaan en vervolgens stappen te zetten. Daarin kun je niet iedereen te vriend houden, maar voldoende draagvlak voor verandering is wel noodzakelijk. Een lastig punt is dat de wereld vooral ingesteld is op meer, meer, meer en laten zien wat je hebt. Voor mij is soberheid een groot goed en een stijl van leven geworden. Voor veel parochianen ligt dat anders. Hoewel acties voor voedselbank bijvoorbeeld wel bewustwording opleveren." Kamsma reageert: "Soberheid

wordt vaak gekoppeld aan armoede, maar als het wordt gekoppeld aan respect voor de schepping en medemens komt het anders over. Soberheid kan dan ook positief geduid worden. Dan kan het inspirerend werken."

Vreugde en dankbaarheid

Hoewel werken aan duurzaamheid soms een moeizaam proces is, zijn er ook genoeg mooie ontwikkelingen te noemen vanuit ontmoeting, verbondenheid, verwondering en dankbaarheid. Juist die ontwikkelingen zorgen voor inspiratie en energie om door te gaan. Een aantal tips van beide pastores: "Ga gewoon beginnen, start klein en stel de vraag wat je nu al kunt doen. Het plannen komt later wel. Zorg voor verbinding waar al iets leeft en zet samen concrete, praktische en haalbare stappen. Zoek aanjagers die een lange adem hebben, de doorgaande lijn in de gaten houden en verbindend bezig zijn. Maak gebruik van Groene Kerk, leer van andere parochies hoe zij het aanpakken en schakel mensen met kennis van subsidies en verduurzaming gebouwen in. Bijvoorbeeld via de werkgroep Geloof, Duurzaamheid en Toekomst."

"Vaak wordt aangegeven dat duurzaamheid veel kost, maar laat zien dat het ook veel oplevert. Niet alleen financieel, maar ook in de onderlinge verhoudingen. Zie dingen niet als last, en als een uitdaging, een manier van leven, en als bijdrage aan de mooie schepping en voor de toekomstige generaties. Wees actief in vreugde en dankbaarheid!"

<https://www.sintvitusparochie.nl/15-06-sint-vitusdag/>
<https://solidairfriesland.nl/geloof-duurzaamheid-en-toekomst-2/>

De (on-)begrepen burger

Ontwikkelingen rond het diaconale werkveld

Harm Dane studeerde sociologie en was vele jaren tot zijn pensioen in 2014 werkzaam als studie- en beleidssecretaris van de Protestantse Kerk in Nederland

Joke Koolhof was twintig jaar diaconaal opbouwwerkster van de Protestantse Gemeente Amersfoort. Bij haar afscheid op 23 juni 2019 was er een klein symposium onder de titel '20 jaar diakonaal opbouwwerk'. Harm Dane schetste de maatschappelijke ontwikkelingen in de afgelopen twintig jaar.

Twintig jaar maatschappelijke ontwikkeling samenvatten in 15 minuten lijkt onbegonnen werk. Een ding valt wel direct op: de waardering voor de rafelrand is in die twintig jaar zienderogen gestegen, gezien het straatbeeld waarin de rafelbroek met gaten tegenwoordig eerder norm dan uitzondering is.

Rafelrand

De rafelbroek, slimme zet van de confectie-industrie om in te spelen op een gevoel van onafhankelijkheid, van lak hebben aan de gevestigde norm van burgerlijk fatsoen. De wrange waarheid is ondertussen dat de mensen, die uit arren moede er met de rafels bijlopen, er de afgelopen jaren alleen maar op zijn achteruitgegaan. De bijstandsuitkering is tussen 1990 en 2009, dus tot vlak voor de crisis, gedaald van 59% naar 52% van het gemiddeld inkomen. Dat is er sinds de crisis niet beter op geworden. Sinds de crisis blijven de lonen achter bij het prijsniveau, met name van de dagelijkse voeding, zoals onlangs bleek. Tegelijkertijd verdwijnen er publieke voorzieningen die nu net voor de laagste inkomens van groot belang zijn. Een paar cijfers: het aantal openbare bibliotheken in het land is tussen

1999 en 2016 gedaald van 544 naar 154, het aantal muziekscholen tussen 1993 en 2007 van 150 naar 108, en het aantal zwembaden tussen 1988 en 2012 van 334 naar 220. Minder voorzieningen, op grotere afstand, dus een grotere drempel om er te komen; hogere drempels voor hen voor wie elke drempel er een teveel is. (Cijfers: Olaf van Vliet, hoogleraar sociale zekerheid Rijksuniversiteit Leiden, oratie 7-6-19)

Globaliserende trends

Op wereldschaal gekeken hebben drie grote trends de sociale zekerheid aan de onderkant van de samenleving verder aangetast: globalisering, arbeidsmigratie en robotisering. Ten gevolge van de globalisering verdwenen veel arbeidsplaatsen naar lage lonen landen. Dat proces begon al in de jaren zeventig van de vorige eeuw, toen de textielindustrie en de scheepsbouw uit Nederland verdwenen, en het is grootschalig doorgegaan. De arbeidsmigratie heeft gezorgd voor de komst van arbeidskrachten in arbeidsintensieve sectoren zoals de tuinbouw en de landbouw. De robotisering, waarvan we aan het begin staan, heeft geleid tot technologische ontwikkelingen, waardoor bijvoorbeeld in de bancaire sector veel administratieve banen zijn verdwenen. Er zullen door deze ontwikkeling ook nieuwe banen ontstaan, maar dat kost tijd en voor het nieuwe werk zijn doorgaans hoger opgeleide mensen nodig. Drie ontwikkelingen, die de bestaanszekerheid van de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt het meeste raken. Maar ook de directe koppeling van vraag

Harm Dane tijdens zijn inleiding in Amersfoort
[Foto: archief Harm Dane]

en aanbod van diensten en goederen (zoals de Uber-diensten) en de toenemende druk op mensen om als zzp'er door het leven te gaan drukken de bestaanszekerheid van veel mensen. Hoe de arbeidsmarkt zich de komende jaren gaat ontwikkelen weet eigenlijk niemand met zekerheid. Over één ding is iedereen het eigenlijk wel eens: de kwetsbare groepen aan de onderkant van de samenleving hebben het meest het nakijken als het gaat om hun sociale zekerheid.

De mantra van de kleine overheid

Sociale zekerheid, is dat geen grondrecht? Is het niet de taak van de overheid om de sociale zekerheid van haar onderdanen te waarborgen? Ongetwijfeld, maar de overheid liet zich verleiden mee te gaan met de zelfgenoegzaamheid van de grote groep goed opgeleide en zelfredzame burgers. Burgers die allemaal van mening waren dat ze best in staat waren hun eigen boontjes te doppen. Dus werd in de afgelopen twintig of meer jaren de mantra, gedragen door een

spreekbuis van de tijdgeest, dat we allemaal baat zouden hebben bij een kleine, en verder afgeslankte overheid. Zelfredzame burgers hebben geen overheid nodig, zo werd het er bij ons ingeramd. We gingen het allemaal (bijna) geloven. Ondertussen werd de samenleving, onder meer door de hierboven geschetste ontwikkelingen, steeds ingewikkelder. We weten al heel lang dat een samenleving, die steeds ingewikkelder wordt, automatisch leidt tot meer mensen die niet het vermogen hebben om op eigen kracht zich in die samenleving staande te houden. Met een mooi woord: het maatschappelijk analfabetisme, althans de sociale en digitale laag-geletterdheid neemt toe. Hoe complexer de samenleving, hoe meer kennis en vaardigheden vereist zijn om als volwaardig burger in die samenleving te kunnen participeren. Dat geldt voor de autochtone Nederlanders, het geldt eens te meer voor de nieuwkomers, die hier een bestaan proberen op te bouwen. Er komen dus steeds meer mensen die niet direct op eigen kracht in staat zijn hun weg te vinden in de samenleving, en dus voor kortere of langere tijd de steun van de overheid nodig hebben. Een overheid die niet thuis geeft. Nog wranger is het boemerangeffect, dat minder overheid in tijden van toenemende maatschappelijke complexiteit op die overheid zelf heeft. De overheid is op veel gebieden zelf niet meer bij machte de complexiteit van de samenleving bij te houden. Zonder iets af te doen aan de enorme inzet van heel veel ambtenaren op alle niveaus is het niet moeilijk te constateren dat de samenleving de overheid boven het hoofd groeit. Keer op keer vastlopende ICT-projecten, een steeds weer haperende belastingdienst, het UWV, de GGZ en in het bijzonder de jeugdzorg, bouwprojecten die altijd weer veel duurder uitvallen en langer duren dan gepland: het is niet moeilijk om dagelijks in de krant voorbeelden te lezen van een overheid die hijgend achter zichzelf aanholt om relevant te blijven in de samenleving. Als het dan ergens flink

fout gaat blijken diensten niet op hun taak berekend, politici niet na te denken over de bestuurlijke consequenties van hun besluiten, toezichthouders niet de middelen of de bevoegdheden te hebben om toezicht te houden.

De mantra van de kleine overheid treft niet alleen de mensen die de capaciteiten missen om zich staande te houden in een samenleving waarin iedereen geacht wordt de manager te zijn van het eigen levensproject. Ook de overheid zelf komt steeds meer klem te zitten tussen de eisen van de tijd en druk van de afgelopen jaren om kleiner en goedkoper te worden, al of niet onder de druk van bezuinigingen ten gevolge van de financiële crisis. Overheidsdiensten zijn geprivatiseerd om tegen duur geld te moeten worden ingehuurd, vele hoogopgeleide professionals moesten het veld ruimen om nu als dure zzp'er met hun kennis en ervaring door hun vroegere werkgever in dienst te worden genomen.

De rekening gaat naar de zwakkeren

Jawel, we rooien het aardig met elkaar in dit land, ondanks de ingewikkelde politieke en maatschappelijke vragen die om een antwoord vragen. Maar in tijden van wanorde en onzekerheid zijn het altijd de sociaal zwakken, is het altijd de rafelrand die de hoogste rekening betaalt, zeker gezien hun draagkracht. Wie daarvan iets wil ervaren moet eens een paar ochtenden meeluisteren bij de intakegesprekken op de voedselbank. Het ware te wensen dat elke politicus in dit land het als verplichte stage zou moeten ondergaan. Als je ergens geconfronteerd wordt met de complexiteit van onze wet- en regelgeving dan is het daar. Als je ergens wilt ervaren dat geen enkel mensenleven zich laat plooiën naar de door politiek en bestuur bedachte wet- en regelgeving dan is het daar. Er blijkt zo ongeveer een permanente mismatch tussen de papieren werkelijkheid van (zeg ik nu maar even) 'Den Haag', en de dagelijkse chaos van mensen die net als u en ik een min of meer geregeld bestaan willen leiden. In de vaak goedbedoelde poging om de burgers ter wille te zijn, is er een ondoordringbaar kreupelhout van regeltjes

ontstaan. "Niemand heeft zicht op het bijstandsbeleid", luidde deze zomer een kop in de krant (Trouw, 11 juli). De rijksoverheid heeft in haar wens om kleiner te worden veel wet- en regelgeving over de schutting op het erf van de lokale overheden gegooid. Onder het mom: beleid moet dicht bij de burger. Veel lokale overheden beschikken echter niet over de bestuurs capaciteit om de problemen op te lossen waar ze zo opeens verantwoordelijk voor zijn geworden. Er is een grote diversiteit ontstaan in regelgeving gericht op de rafelrand van de samenleving. Dat voelt voor de betrokkenen al snel als onrecht. Wat de ene gemeente vergoedt, doet de andere gemeente niet. Zo blijkt de inkomenstoeslag per gemeente te kunnen variëren tussen de € 100 en € 500 per jaar. Maar de overheid dient alle burgers tocht gelijk te moeten behandelen? Hoe kom je er nu achter waar je als burger recht op hebt?

De begrepen burger

In dat licht is het aandoenlijk om het spotje voor de radio te horen "Weet u wat u moet doen als...", en dan volgen er een paar knelpunten in een mensenleven. Met dat spotje probeert de rijksoverheid de kloof met de burgers te overbruggen. Nog zo 'n ontwikkeling van de afgelopen twintig jaar: de afdelingen Communicatie & Voorlichting zijn in alle overheidsdiensten in die periode enorm toegenomen. De presentatie van het beleid is binnen het totale politieke bedrijf van meer belang geworden dan de inhoud ervan. De overheid probeert door middel van voorlichting aan de burger uit te leggen hoe het werkt om burger te zijn in dit land. Van de burger wordt gevraagd zich in te spannen om de overheid te begrijpen, en de overheid wil wel zo goed zijn om met een permanente stroom voorlichting begrijpelijk te zijn voor haar burgers. Werkelijk aandoenlijk. Want het gaat er niet in de eerste plaats om dat de burger de overheid kan begrijpen. Dat is de wereld op zijn kop. Zeker voor de rafelrand van de samenleving geldt het omgekeerde. Er is een hartstochtelijke wens bij de kwetsbare burger dat hij/zij zich door de overheid begrepen weet. Dat er een ambtenaar is, die de tijd en het geduld

Joke Koolhof bij haar afscheid op 23 juni
[Foto: archief Harm Dane]

heeft om het verhaal van deze ene burger te horen en net zo lang door te vragen tot hij of zij de situatie van deze burger begrijpt. Begrijpt in al zijn grilligheid en ongerijmdheid, en daarom concreet en werkelijk voor deze mens. Ik ben ervan overtuigd dat het de overheid heel veel gedoe en geld zou schelen als dat het leidende principe werd in haar relatie met haar burgers: Hoe zorg ik voor begrepen burgers? Hoe zorg ik als overheid ervoor dat de burger zich begrepen voelt?! Een voorbeeld. Op het stadhuis komt iemand voor het aanvragen van een identiteitsbewijs. Hij heeft het identiteitsbewijs nodig om een bankrekening te kunnen aanvragen. De ambtenaar achter het loket vraagt de burger om de kosten van het identiteitsbewijs per pinpas te voldoen. De man maakt duidelijk dat niet te kunnen, omdat hij geen pinpas heeft, omdat hij geen identiteitsbewijs heeft. De ambtenaar moet daarop 'nee' verkopen, omdat de instructie op het stadhuis luidt dat voor geleverde diensten alleen met de pinpas kan worden betaald. Een cabaretse situatie, ware het

niet, dat het een schrijnend bewijs is van een overheid die niet bereid is, niet de souplesse heeft om haar burgers te begrijpen.

Met compassie en verstand langs de rafelranden van de maatschappij

We moeten constateren dat de afgelopen jaren het begrijpen van de burgers door de overheid is uitbesteed aan maatschappelijke organisaties zoals de voedselbanken, schuldhulpmaatsje en de kerken. Daar zijn vrijwilligers, die de tijd nemen om te luisteren en om naar oplossingen te zoeken in de wirwar van levensverhalen. Vrijwilligers ook, die de weg kennen in de ambtelijke molens en zich niet van het kastje naar de muur laten sturen. Kostbare vrijwilligers, die op hun beurt scholing en steun kunnen gebruiken. In de afgelopen twintig jaar heeft Joke Koolhof die scholing en steun geleverd. Zij heeft de Protestantse Gemeente in Amersfoort bij de hand genomen en alle diaconale vrijwilligers geleerd te luisteren naar de noden en de vragen van mensen. Ze heeft niet nagelaten dat wat haar ter ore kwam aan te kaarten in haar contacten met de gemeente Amersfoort. Zij heeft met verstand en compassie de verbinding gezocht tussen de rafelrand van de samenleving, de kerk, maatschappelijke organisaties en de burgerlijke overheid. Omdat zij als geen ander begreep dat alleen de mens, die zich begrepen voelt, zijn gevoel van eigenwaarde en zelfrespect kan bewaren. Dat is de noodzakelijke en onmisbare voorwaarde om als burger in deze samenleving te kunnen participeren. En daar is het ons toch om te doen?

Dit artikel is de bewerking van de inleiding die Harm Dane bij de gelegenheid van het afscheid van Joke Koolhof hield in Amersfoort. Jennie Harmelink is de opvolgster van Joke Koolhof.
<https://pkn-amersfoort.nl/>

De 7+1 Werken van Barmhartigheid

Hub Crijns is bestuurder Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad

Jaap van Dijkhuizen heeft een klein boekje geschreven. In *'De 7 + 1 Werken van Barmhartigheid'* presenteert hij gedichten bij acht schilderijen. De auteur heeft het boekje opgedragen aan hen die lijden onder en aan een onbarmhartige wereld.

Werken van Barmhartigheid

Jaap van Dijkhuizen (Nijkerk 1940) is jurist en was werkzaam als (asieladvocaat. Daarna volgde hij aan de Radboud universiteit te Nijmegen de vierjarige studie interreligieuze spiritualiteit. Hij heeft een hang naar het mysterieuze en van daaruit kijkt hij naar de wereld en de religie. In dit boek heeft hij inspiratie gevonden bij een serie van acht Werken van Barmhartigheid, die door Gerard Ursem gemaakt is in sjabloontechnieken, afgebeeld in de hedendaagse werkelijkheid. Het voorbeeld zijn de zeven Werken van Barmhartigheid van de Meester van Alkmaar, zoals thans aanwezig in het Rijksmuseum. Het achtste Werk van Barmhartigheid van Gerard Ursem is 'Drenkelingen redden' met een verwijzing naar de vissers van het Italiaanse eiland Lampedusa, die zich in 2013 beriepen op de christelijke plicht om drenkelingen te redden, ondanks een wettelijk verbod om asielzoekers te helpen, en daarbij steun kregen van Paus Franciscus. Vandaar de titel van het boekje *'De 7 + 1 Werken van Barmhartigheid'*.

Beeld en woord

In de christelijke cultuur zijn Bijbelse verhalen vaak uitgebeeld door de beste schilders. Hun werk is gewoon niet te begrijpen zonder een basiskennis van die bijbelverhalen. In onze tijd kennen we een intensieve beeldcultuur,

maar veel daarvan is niet meer gebaseerd op bijbelverhalen. Alhoewel er vaak mee geassocieerd wordt, bewust of onbewust. Ook maakt men graag uitstapjes naar mythes van de oudheid of andere religies. Er zijn allerlei stromingen in de beeldkunst. En in sommige worden verhalen met beelden ondersteund, zoals in veel kinderboeken het geval is, of beelden met verhalen. In dit boek sluit Jaap van Dijkhuizen met woorden aan bij de beelden van Gerard Ursem. De beelden, de werken van barmhartigheid, zijn het uitgangspunt. Elk schilderij doet een beroep op de kijker om het beeld, het verhaal dat het beeld oproept, te zien, de boodschap te begrijpen, en verder in te vullen of aan te vullen. Jaap van Dijkhuizen vult elke daad van naastenliefde aan met woorden, die samen een gedicht vormen. De regels zijn associatief, niet rijmend, gevolgd door een sonnet en kwatrijn en dan weer vrije

vormen. Al doende komen de uitingen van naastenliefde in dichterlijke schijnwerpers te staan. En zo is een mijmerboekje ontstaan. De gedichten openen met twee gedichten over barmhartigheid, de geboorte van barmhartigheid en barmhartigheid in bloei. Je kan de schilderijen van Gerard Ursem bekijken. Je kan de gedichten lezen. Je kan er over nadenken. Een mooie bron van diaconale spiritualiteit. Een aanrader dit boekje, met voldoende inhoud om er een novene van te maken, rond barmhartigheid. Als je een fan van Alphons Ariëns bent, de apostel van liefde, dan kun je met de novene twee daden van spiritualiteit stellen: nadenken over de Werken van Barmhartigheid en bidden voor de zaligverklaring van Alphons Ariëns. Een citaat als voorproefje.

Het Achtste

Een heilig vader heeft het vastgesteld
Barmhartigheid kent zeven varianten
Die hij zelf in de Schriften had geteld
De naastenliefde is de resultante.

Van wat een mens voor anderen kan doen
Al mag men wel doen nimmer limiteren
Tot het zo specifieke visioen
Dat de religie ons heeft willen leren.

Dat mensen honderdvoudig kunnen lijden
Heeft ook mijn beeldend kunstenaar bedacht
Hij wil met kracht de misvatting bestrijden

Dat er een paradijs op aarde wacht
Voor wie de canon van de kerk belijden
Bootvluchtelingen maken druksel acht.

Jaap van Dijkhuizen, *'De 7 + 1 Werken van Barmhartigheid. Gedichten bij acht schilderijen'*, samenwerkingsimprint van bc-bs van boekencentrum Uitgevers en uitgevrij Bookshot, ISBN 978-94-022-4865-4, 86 pag., prijs € 17,49; <https://www.boekscout.nl/shop2/boek.php?bid=9086>
De serie Werken van Barmhartigheid van Gerard Ursem uit Arnhem is te boeken voor een expositie, bijvoorbeeld in kerken. De kunstenaar exposeert tegen vergoeding van reiskosten, plus de mogelijkheid boekjes/kaarten ter plekke te verkopen. Contact: g.ursem@chello.nl.

Sociale nood en christelijk geloof

Hub Crijns is bestuurder Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad

Koning Willem Alexander kondigde in september 2013 tijdens zijn eerste Troonrede de 'participatiesamenleving' af. De verzorgingsstaat was bestuurlijk onbeheersbaar en financieel te duur voor alleen de overheid. Meer ruimte voor particulier initiatief en het bedrijfsleven was nodig in de zorg en de sociale zekerheid.

In het christelijke sociale denken over de samenleving is de zorg voor elkaar altijd een hoog ideaal geweest. De overheid moest wel zorgen voor wetgeving om arbeiders te beschermen, maar het verstrekken van uitkeringen en subsidies diende tot een minimum beperkt te blijven. Daarmee zou de samenleving alleen maar worden verzwakt. Hulp van familieleden, vrienden en burens zijn belangrijk, evenals hulp vanuit mensen met elkaar kunnen organiseren. Deze visies zijn betoogd door Abraham Kuijper op het Christelijke Sociale Congres van 1891. Paus Leo XIII formuleert vergelijkbare visies in de encycliek 'Rerum Novarum', ook uit het jaar 1891. Beide mensen en beide documenten zijn inspiratiebronnen geworden voor de katholieke en christelijke sociale beweging, waarvan Alphons Ariëns in Nederland mede de grondlegger is geweest.

Bronnenboek uit christelijk Reveil

Bart Jan Spruyt brengt 125 jaar na 1891 oorspronkelijke bronnen in beeld, en vult die aan met hedendaagse teksten. Wat hebben christelijk-sociale bronnen te melden over de verzorgingsstaat en de participatiesamenleving? Andrew de Graaf (1867-1945) uit het Reveil van de Nederlandse Hervormde Kerk

schrijft in 1937 over de wisselwerking tussen de poëtische en theologische kant van het Reveil en de sociale nood en het praktische doen. De Graaf zet christelijk denken om in praktische strijd tegen de handel in vrouwen en kinderen.

Een tweede bron is een tekst van de Franse politieke filosoof Alexis de Tocqueville

(1805-1859), die met 'De onoverkomelijke nachtmerrie van de verzorgingsstaat' uit 1840 ingaat op de relatie tussen burgers en overheid. Het democratisch principe van de gelijkheid zal onvermijdelijk leiden tot een alles regelende overheid, die met voorzieningen in alles voorziet en zo mensen bij elkaar houdt. Mensen betalen via de belasting voor dit alles en hebben geen relaties meer met elkaar. In de ruimte tussen staat en individu verdwijnen sociale bewegingen en ontstaat een

grote leegte.

Een derde bron is afkomstig van de Reveil predikant Ottho Gerhard Heldring (1804-1876). Hij is de grondlegger van veel christelijke filantropie, o.a. van zijn gestichten in Hemmen en Zetten. Het artikel 'De twee broden van het christendom' uit 1860 geeft zijn visie weer. Volgens Heldring is hulpverlening aan mensen in nood een christelijke taak. Naast overheid en kerk dienen christelijke leken als leesbare brieven van Christus in de sociale nood van een industrialiserende samenleving aanwezig te zijn.

Margaretha Wynanda Maclaïne Pont (1852-1928) is Heldrings beste medewerker. Vanuit haar biografie door Johanna Naber verzamelt Spruyt haar visie op christelijke liefdadigheid, wetgeving en staatssteun. Liefdadigheid heeft de staat nodig rond sociale

wetgeving, zoals bij de nood van prostituees een zedelijkheidswetgeving. Of de voorgedrukte wetgeving. Tegelijk kan overheidssteun en overheidstoezicht leiden tot bureaucratie, die het praktisch werk bemoeilijkt. 'De hartelijkheid van de staat is duur', aldus Maclaïne Pont.

Rerum Novarum en Abraham Kuijper

Het middenstuk van het boek brengt twee klassiekers. De encycliek van Paus Leo XIII 'Rerum novarum' wordt alom gezien als de klarenstoot waardoor aan katholieke kant de sociale bewegingen ontstonden overal in Europa. De encycliek verwoordt felle kritiek aan de liberalen en hun theorie van het kapitalistische marktdenken, alsmede aan de socialisten met hun theorie van de gelijkheid en het geweld. Liberalen en socialisten zijn tevens atheïstisch en hebben geen aandacht voor de waarde van de persoon. Organisatorisch pleit de Paus voor subsidiariteit: samenhang en hulp organiseren van onderop en als laatste vanuit de gemeenschap.

Abraham Kuijper is door zijn rede 'Het sociale vraagstuk en de christelijke religie' uit 1891 de grondlegger geworden van de gereformeerde beweging. Ook Kuijper redeneert dat christelijke sociale beweging nodig is om de nood op te lossen en hij is in zijn rede eveneens fel gekant tegen liberalen en socialisten. Hij ziet in die twee stromingen te veel anti-godsdiensigheid en te weinig waardering voor het individu. Organisatorisch pleit Kuijper voor het ontstaan van christelijke kringen en de soevereiniteit daarvan. Hulp van de staat is als laatste gewenst, als de kringen het niet kunnen oplossen.

Spruyt brengt vervolgens twee bronnen in beeld, die vanuit de traditie van Kuijper komen tot organisatie en wetgeving. Als eerste de Staatskundig Gereformeerde Partij, opgericht in 1918 door de predikant G.H. Kersten, die in Art 26 de ordening van soevereiniteit in eigen kring omarmt. Er volgen twee teksten ter toelichting van de Commissie Slagboom uit 1996 en door P.A. Zevenbergen uit 2014. De tweede bron is een tekst van A.S. Talma uit 2014, die als minister de eerste sociale wetgeving volbracht,

en wegbereider was voor het CNV in 1909. Hij maakt zo verbanden tussen overheid met sociale wetgeving, sociale beweging van burgers, en het individu met de eigen inzet.

Lubbers, Verhagen, De Koning en kamerdebat

In het laatste deel zijn er bijdragen van Ruud Lubbers met zijn WAO rede uit 1990 'Nederland is ziek' en Maxime Verhage 'De missie van rentmeesterschap' uit 2011. Beide katholieke politici wijzen op de gebreken van de verzorgingsstaat. Het antwoord komt bij monde van Koning Willem Alexander die in de Troonrede van 17 september 2013 de 'participatiesamenleving' uitroept. De laatste tekst haalt de inbreng van o.a. CDA, SGP en CU bij elkaar uit het debat in de Tweede Kamer van juli 2014 over de participatiesamenleving. Recente bronnen lijken soms even vergeten als die van honderd jaar geleden.

Boeiend boek

Het boek is een waagstuk, want waarom gekozen voor deze bronnen? Aan katholieke kant vormt het ontbreken van een van de grote redes van Alphons Ariëns over de sociale nood een gemis. Tegelijk is het voor katholieken interessant om kennis te nemen van teksten uit het protestantse Reveil. De publicatie van de teksten van Paus Leo XIII en Abraham Kuijper spreekt voor zich. Lastiger te peilen is het derde, actuele deel. We maken een overgang mee van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving (zo schrijft het), maar zijn dit de goede redenen en gaan we er politiek goed mee om? En waar zit dan de christelijke visie? Of gaan onbeheersbaar en onbetaalbaar voor? Die vragen blijven staan na lezing van dit boek.

Dr Bart Jan Spruyt (red.), 'Sociale nood en christelijk geloof. Bronnen van christelijk-sociaal denken voor de participatiesamenleving', Labarum Academic, Apeldoorn 2016, ISBN 978-94-6278-7353, Pag. 276, Prijs € 9,95.

Agenda & weetjes

& In het Aartsbisdom Utrecht wordt om de drie jaar de Ariëns Prijs voor Diaconie uitgereikt. Een initiatief van het Aartsbisdom Utrecht, de Diocesane Kerkelijke Caritas Instelling en het Ariëns-Comité. De uitreiking is op 12 oktober 2019 in het Titus Brandsmahuis in Deventer Colmschate. Meer informatie op: www.dkci-utrecht.nl/ariensprijs-2019/

& Op 25 mei is het precies één jaar geleden dat de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) in werking is getreden. Op 25 mei 2019 wordt een herziene tekst van het Algemeen Reglement Bescherming Persoonsgegevens Parochies van kracht. U kunt het digitaal vinden op: <https://www.rkkerk.nl/wp-content/uploads/2019/05/Alg.-Regl.-Bescherming-Persoonsgegevens-Parochies-2018-herziening-14-mei-2019.pdf>

& In de zorg- en hulpverlening is 'Begrenzen' geregeld aan de orde. Dit gaat over de grenzen van professionals op het gebied van intimiteit en betrokkenheid. Op deze studiedag van 22 november 2019 wordt aan dit onderwerp aandacht gegeven en nagedacht over onze eigen mogelijkheden om te begrenzen. De dag kost € 40 en start om 09:30 uur. Einde is om 13 uur. Aanmelding via de website van Presentie: www.presentie.nl

& 'Geloven in verandering - religieus leven' is het motto van de oogstdag van het project 'Monastic Pastoral Care', waarin de Konferentie Nederlandse Religieuzen' ontwikkelingen rond toekomstgericht religieus gemeenschapsleven in Nederland, Vlaanderen en Duitsland Onderzoekt. Op zaterdag 30 november kunt u terecht in de Sint janskerk op het Vrijthof in Maastricht. Lees verder op: https://www.knr.nl/organisatie/pagina.asp?pagina_id=579

& **Presentatie Armoedeonderzoek 2019 op 8 november 2019**
Namens het Knooppunt Kerken en Armoede van de Raad van Kerken in Nederland wordt op vrijdagochtend 8 november 2019 in de Pauluskerk Rotterdam het onderzoeksrapport 'Armoede in Nederland 2019' gepresenteerd. Dit rapport geeft de resultaten weer van het onderzoek naar materiële en immateriële, individuele en collectieve hulpverlening die plaatselijke kerken verlenen aan mensen in Nederland, die in financiële knelposities komen. Bij de presentatie van het onderzoek wordt u geïnformeerd over de resultaten. Bisschop Gerard de Korte, bisschopreferent Kerk en Samenleving, en scriba van de Protestantse Kerk in Nederland René de Reuver bieden het rapport aan staatssecretaris Tamara van Ark (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) aan. Aansluitend luisteren we naar stemmen van mensen die in armoede leven en vindt er een discussie plaats met betrokkenen uit kerken, maatschappelijke organisaties en politiek. Het zal hierbij gaan over de betekenis van hetgeen de kerken tegenkomen en het beleid dat kerken en politiek zouden moeten voeren rond het bestrijden van armoede in Nederland. Pauluskerk, Mauritsweg 20 (drie minuten rechtdoor lopen vanaf Rotterdam CS). Zaal open vanaf 10.00 uur. Start programma om 10.30 uur. Meer informatie: www.knooppuntkerkenenarmoede.nl

Diakonie & Parochie

Wat is dit voor een tijdschrift?

Onder *Diaconie* verstaan we:

“Het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.” (Crijns H., e.a., *Barmhartigheid en gerechtigheid*, 2004, pag. 392).

Diakonie & Parochie is een uitgave van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad, een werkgroep van de diaconale dienstverleners uit de bisdommen en enkele landelijke katholieke diaconale organisaties. Het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad vormt ook de redactieraad.

Het tijdschrift verschijnt vier keer per jaar.

Vanwege gestegen (porto)kosten is in 2019 de abonnementsprijs verhoogd naar € 30,00; losse nummers: € 5,00 excl. porto.

Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad,
Emmaplein 15, 5211 VZ 's-Hertogenbosch,
administratie@rkdiaconie.nl

Voor abonnementen en bestellingen:

E-mail met opgave van alle adresgegevens: administratie@rkdiaconie.nl

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij schriftelijk wordt opgezegd voor 1 november van elk jaar.

De digitale plek van het tijdschrift is www.rkdiaconie.nl. Kijk voor diaconale voorbeelden en diaconale spiritualiteit op deze site. Doe er zelf aan mee. Vraag een inlogcode aan. Bezoek www.rkdiaconie.nl

Colofon

Aan dit nummer van *Diakonie & Parochie* werkten mee:

Linda van Aken, Marielle Beusmans, Jan Bosman, Hub Crijns, Harm Dane, Bob van Dillen, Caroline Doelman, Mark de Jager, Frits Jans, Jan Maasen, Annette Merz, Hub Vossen.

Eindredactie: Hub Crijns.

Foto omslag: Hub Crijns.

Redactie en uitgever: LKDB, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: Hans van Eck (Impressio Communicatie)

Druk: Drukkerij Roggeband & Accuraat Breda.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift wordt op prijs gesteld, mits de bron wordt vermeld.

Voor overname van foto's, gedichten en cartoons neemt u contact op met de eindredacteur: crijns@ziggo.nl

ISSN 0922-9647

Meditatief

En toch: waarom zijn er zoveel...

Onze wereld is keileuk, harstikke mooi,
zo helemaal tof, er slingert nergens zooi.
We wonen goed, eten gezond, drinken goed water,
gaan prima gekleed, hebben geen kater.
We zijn gezond, maken geen fouten dus geen gevang
en zijn op onze reizen overal welkom en niet bang.
We hebben altijd werk, inkomen, en staan niet rood
en leven ons wakkere leven tot aan onze dood.
En toch...

En toch: waarom zijn er zoveel daklozen?
Mensen die bijwonen bij familie, vrienden, kennissen,
kraakpanden, opvangcentra, inloopcentra, nachtcentra.
Mensen onzichtbaar, en toch altijd aanwezig.

En toch: waarom zijn er zoveel hongerigen?
Mensen die aanschuiven bij de dag-hap,
(over)leven van boterham naar flesje sap,
bedelen om wat geld voor eten en drinken.

En toch: waarom zijn er zoveel naakten?
Mensen die loten om in de kledingbank te mogen,
die geen geld hebben om kleding te kopen,
op zoek gaan naar wat anderen weggooien.

En toch: waarom zijn er zoveel gevangenen
opgesloten in cellen die niet veel mogen kosten.
Mensen die gekleurd zijn, van allerlei afkomst,
en amper begeleiding krijgen of bezoek.

En toch: waarom zijn er zoveel zieken
in het lichaam, en vooral in de geest,
die zonder hulp loszingen van onze cultuur,
eenzaam gek worden in hun eigen wereld?

En toch: waarom zijn er zoveel mensen niet welkom,
terwijl ze van huis en haard moesten vluchten,
door oorlog of religiestrijd of economisch streven,
piekerend hoe de dag van vandaag te overleven.

En toch: waarom zijn er zoveel onbekende doden
in onze steden zonder naam of verhaal.
Mensen, die door de gemeente worden begraven,
zonder familie of vriendenkring erbij.